

**VILNIAUS PEDAGOGINIS UNIVERSITETAS
LITUANISTIKOS FAKULTETAS
LIETUVIŲ LITERATŪROS KATEDRA**

ANGELĖ JASEVIČIENĖ

**KRIZĖS ASMENYBĖS ATSPINDŽIAI JURGOS
IVANAUSKAITĖS ROMANUOSE „RAGANA IR LIETUS“ IR
„PLACEBAS“**

Baigiamasis magistro darbas

Darbo vadovė dr. Gitana Vanagaitė

Vilnius, 2009

TURINYS

Įvadas	4
I. Krizės asmenybės samprata modernybės laikais	8
1.1. Terapija ir naikinimas	10
1.2. Gyvenimas masinėje visuomenėje ir pertekliaus pavojai	19
1.3. Meilės pakaitalai	25
1.4. Santuokos baimė ir neištikimybės vilionė	31
1.5. DADHA mechanizmo pasekmė – vienatvė	36
1.6. Virtualus bendravimas – pašnekesio simuliakras	39
1.7. Kūniškojo Aš malonumai ir kančios	42
1.8. Konstruktyvizmas ir šėtoniškumas – vartotojiškumo pasekmės	48
Išvados	56
Santrauka	58
Summary	59
Literatūra	60

*Aš kelsiuos ir apeisiu miestą;
gatvėse ir aikštėse ieškosiu to,
kurį mano siela myli.
Aš ieškojau jo ir neradau.
Mane rado panaktiniai, kurie sergi miestą.
Ar nematėt to, kurį mano siela myli?
Praėjus truputį pro juos,
aš radau tą, kurį mano siela myli.
Aš pagavau jį ir nepaleisiu.*

SALIAMONO GIESMIŲ GIESMĖ, 3:2 – 4¹

¹Elizabeth Clare Prophet, *Giminingos sielos ir liepsnos dvynės*, Kaunas: Angelo šviesa, 2001, 1.

Ivadas

Jurga Ivanauskaitė (1961 – 2007) – viena ryškiausių moderniosios bei postmoderniosios literatūros pradininkių Lietuvoje, rašiusi populiariąją prozą. Orientacija į masinio skaitytojo skonį, tuo pačiu taikantis prie sparčiai besikeičiančių rinkos dėsnių, neišvengiamai turėjo įtakos tiek jos romanų kiekybei (kiekvieno naujo romano apimtis vis didesnė), tiek ir kokybei. J. Ivanauskaitės kūriniai, kaip ir visų kitų populiariąją prozą rašančių autorių darbai, kritikų neretai buvo laikomi neturinčiais itin didelės literatūrinės vertės, skirti vien tik *nuskausminti mases*.² Kaip teigia Regimantas Tamošaitis:

*Populiarioji literatūra, kaip pasakos ir religija, žvelgia į gyvenimą iš dieviškosios pozicijos ir turi visus atsakymus (todėl ir herojai sudievinami, yra beveik nemirtingi arba primena šventuosius); rimtoji literatūra į gyvenimą žvelgia iš žmogaus pozicijų ir gali tik klausti. [...] Neatsitiktinai populiariosios literatūros įkvėpimo šaltinis ir paralelinė sfera yra pramogų, žiniasklaidos, televizijos pasaulis. Iš ten ateina visos temos, siužetai, stiliaus fasonai.*³

Darbe analizuojami J. Ivanauskaitės romanai „*Ragana ir lietus*“ (1993) bei „*Placebas*“ (2003) atitinka visus populiariajai literatūrai taikomus kriterijus, dėl bendros europietiškos tematikos ir populiarumo bent keliose užsienio šalyse yra priskiriami euroromanams, o lietuvių kritikų vadinami žurnalistiniais. Pasak literatūros kritikės Vitalijos Pilipauskaitės, J. Ivanauskaitės romanai tiesiog konstruojami sekant žiniasklaidos aktualijas. Viena ryškiausių žurnalistinių romanų bei apskritai populiariosios prozos ypatybė yra dėmesys kūnui, tuo tarpu *autorės kūryba laikoma ta riba, nuo kurios kūniškos patirtys lietuvių literatūroje imtos vaizduoti vis atviriau*.⁴ Tačiau J. Ivanauskaitės romanuose šokiruoja ne drastiškos sekso scenos, o erotikos buvimas šalia religijos. Erotinio ir religinio matmenų jungties esama abiejuose analizuojamuose romanuose.

*Gilioji erotika, kūniškoji meilės patirtis iškelia kūną iš įprastų laiko ir vietos situacijų – tai buvimas kitur, patyrimas to, kas kitais būdais nepasiekama. Kūniškosios meilės ekstazė – taip J. Ivanauskaitės kūryboje apibūdinama aukščiausia erotinė patirtis.*⁵

Kūniška aistra suvokiama ne tik kaip fizinių instinktų tenkinimas, o ekstazės patyrimas, būdas prisiliesti prie Absoliuto.

J. Ivanauskaitė kūrė modernybės laikais, kuomet abejojama visomis žmogiškosiomis vertybėmis, tarp jų ir meile. Todėl savo romanuose autorė neidealizavo šio jausmo, atvirkščiai – parodė jo degradaciją šiuolaikinėje visuomenėje.

² Regimantas Tamošaitis, „Populiariosios literatūros suvešėjimas“, [http:// www. tekstai. lt](http://www.tekstai.lt).

³ *Ten pat.*

⁴ Vitalija Pilipauskaitė, „Žurnalistinis romanas: tarp pseudobiografijos ir autoterapijos“, <http:// www. tekstai. lt>.

⁵ Viktorija Daujotytė, „Salomėja ir Jurga: likimo kūryba“, *Metai*, 2009, Nr. 4, 105.

Darbe pateikiama romanų „Ragana ir lietus“ bei „Placebas“ analizė, akcentuojant sąsajas tarp pagrindinių romanų veikėjų moterų nesugebėjimo patirti meilės jausmo, jį painiojant su daugybe nebrandžių meilės formų. Romanai pasirinkti dėl pagrindinių veikėjų panašumų: jas jungia gyvenimo istorijos, patiriamos meilės jausmas, gyvenimas vartotojiškoje visuomenėje. Darbe analizuojamos trys veikėjos: Viktorija („Ragana ir lietus“), Rita ir Julija („Placebas“). Šios veikėjos gyvena modernybės laikais, kuomet *viskas pasiekta, utopijos dangus nusileido ant žemės, ir tai, kas kadaise brėžėsi kaip šviesi perspektyva, nūnai iškyla kaip lėta katastrofa*.⁶ Gyvenimas šioje epochoje turi didelės įtakos tiek individo elgesiui, tiek savęs suvokimui.

Darbe naudoti tyrinėjimo būdai: literatūros kaupimas, analizavimas bei įdėmusis skaitymas. Tyrinėjimo metodai: semantinis-struktūrinis ir lyginamasis.

Keliama problema:

- *Kas lemia veikėjų nesugebėjimą mylėti J. Ivanauskaitės romanuose?*

Svarbiausiu meilės jausmo degradacijos veiksniu, lemiančiu individo negebėjimą patirti meilės bei užmegzti su kitais asmenimis brandžių tarpusavio santykių, laikomas gyvenimas vartotojiškoje visuomenėje, kurioje vertybių skalė yra suardyta. Kaip yra pastebėjęs Erichas Frommas:

*Jei meilė yra brandaus, produktyvaus charakterio gebėjimas, vadinasi, individo sugebėjimas mylėti konkrečioje kultūroje priklauso nuo tos kultūros poveikio eilinio žmogaus charakteriui. [...] Joks objektivus mūsų Vakarų gyvenimo stebėtojas neabejoja, kad meilė [...] yra gana retas reiškinys ir kad ją dažniausiai pakeičia gausybė pseudomeilės formų, kurios iš tikrųjų tėra tik yrančios meilės fragmentai.*⁷

Modernybės laikais susitelkiama į vartojimą, siekiama vartojant patirti kuo didesnį malonumą. Beatodairiškai vartojama viskas – pradedant daiktais, baigiant kitais žmonėmis. Meilė ar kiti jausmai nebelaikomi vertybėmis, nes neteikia materialinės naudos. Žmonių tarpusavio santykiai vis dažniau matuojami naudingumo koeficientu, todėl neišvengiamai keičiasi požiūris į santuoką, ištikimybę, draugystę, motinystę. Seniau laikyti tvirtais, gyvenimo pagrindai ima judėti:

*Judant gyvenimo pagrindams, nesaugiausia yra moteris. Moterį saugo kitų nežeidžianti ir iš vidaus nepažeista meilė, pastoviosios vertybės. Jausdamasi saugi, moteris yra gyvenimo sesuo, kantri, ištikima, patikima. Bet prarasdama atramas, ji tampa gyvenimo priešininke, netgi kerštininke. Tada ir meilė jos nesaugo, dar daugiau – meilė darosi pavojinga kitiems.*⁸

Būtent tokios, pavojingos meilės, jėga vaizduojama abiejuose analizuojamuose romanuose. Meilė virsta griaunančia jėga, kreipiančia veikėjų likimus destrukcijos ir savidestrukcijos link.

⁶ Wolfgang Welsh, *Mūsų postmodernioji modernybė*, Vilnius: Alma littera, 2004, 251.

⁷ Erichas Frommas, *Meilės menas*, Kaunas: Verba vera, 2004, 64.

⁸ Viktorija Daujotytė, *Moters dalis ir dalia*, Vilnius: Vaga, 1992, 141.

Romanų analizė neapsiriboja moterų paveikslų aptarimu, didelis dėmesys skiriamas ir vyrų personažams, bandant atskleisti jų požiūrį į meilę bei gebėjimą mylėti. Stengiamasi akcentuoti vyriškos ir moteriškos pasaulėžiūros, požiūrio į jausmus skirtumus. Pasak pačios J. Ivanauskaitės, *vyriškojo individualizmo variklis dažniausiai yra savimeilė, o moteriškojo – beveik visada – meilė.*⁹

Tačiau tiek vyrai, tiek moterys šiuolaikinėje visuomenėje, kurioje vyrauja jaunystės ir gražaus kūno kultai, neišvengiamai išgyvena asmens tapatumo krizę, remiantis Vytautu Kavoliu, juos galima vadinti krizės asmenybėmis. Tokioms asmenybėms būdingi svyravimai tarp kraštutinumų: visiško nuopolio ir šventumo, dvasingos meilės ir aistros tenkinimo. Jie svajoja apie brandžią meilę, ištikimą partnerį, nors patys nemoka brandžiai mylėti, bijo meilės, įsipareigojimų, klaidingai laiko meile nebrandžias šio jausmo formas: mazochistinę, sadistišką, erotinę, stabmeldišką, sentimentalią, užvaldančią meilę.

Romanų veikėjams būdingi visi krizės asmenybei priskiriami bruožai: jie vaizduojami nesuvokiantys savo asmenybės kaip nedalomos jausmų, minčių ir kūno pojūčių visumos, nesugebantys sąmoningai konstruoti asmens tapatumo. Dėl silpnos psichologijos jie netampa konstruktyvistinėmis asmenybėmis, nesugeba projektuoti nei savo išvaizdos, nei ateities. Asmenys, negebantys projektuoti savojo Aš, nepajėgia modeliuoti santykių ir su kitais šios visuomenės nariais. Nemylėdami ir nepažindami savęs, jie negali pamilti ir kito žmogaus.

Visos J. Ivanauskaitės sukurtos veikėjos – laisvos, nepriklausomos, inteligentiškos ir gražios moterys. Tuo tarpu veikėjų vyrų paveikslai kur kas blankesni, kuriami tarsi pagal vieną modelį: dažniausiai vaizduojami dvasiniai mokytojai, griauinantys trapių ir pažeidžiamų moterų likimus. Vyrai nei viename romane neužima dominuojančių pozicijų, būna neigiami veikėjai. Patirti brandžios meilės nesugeba ir dvasininkai, parodoma, kad jie, kaip ir visi kiti vartotojiškos visuomenės atstovai, nebe-moka mylėti. Modernybės epochoje meilė Dievui tampa tokia pat neįmanoma, kaip ir meilė žmogui.

Didelis dėmesys darbe skiriamas psichologinei veikėjų savybių analizei, bandant atskleisti jų elgesio motyvus ir reziumuoti pasekmes. Koncentruojamasi ties vieno jausmo – meilės – analize, mintis pagrindžiant psichologo Ericho Frommo, sociologijos profesoriaus Zygmunto Baumano, filosofės Julios Kristevos idėjomis. Darbe esama kultūrologinio žvilgsnio į aplinką, kuri lemia, formuoja žmogaus gyvenimą, t.y. vartotojišką visuomenę. Rodoma visuomenės dinamika, ryšys tarp visuomenės ir žmogaus. Aptariant vartotojiškos visuomenės gyvenimo ypatumus, padedančius geriau perprasti krizės asmenybės bruožus, remtasi kultūros istoriko Vytauto Kavolio, kultūrologo Anthony Giddenso

⁹ Viktorija Daujotytė, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001, 737.

bei vokiečių profesoriaus Wolfgango Welsho išvalgomis.

Darbo struktūrą sudaro: įvadas, pagrindinis skyrius *Krizės asmenybės samprata modernybės laikais*, aštuoni šio skyriaus poskyriai, tyrinėjimo išvados, literatūros sąrašas bei santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.

1. Krizės asmenybės samprata modernybės laikais

Modernybės laikais, visuomenei tampant vartotojiška, didžioji dalis senųjų vertybių netenka prasmės, yra nuvertinamos, o galiausiai – pamiršamos. Žmogus rūpinasi kitais dalykais: karjera, išvaizda, buitimi. Moralės dalykai, vertybės nelaikomos reikšmingomis, jomis nesivadovaujama, jos netampa individo savastimi, o lieka teorijos lygmenyje:

*Moralinių vertybių negalima paveldėti ar pasiskolinti. Moralinės vertybės gali kilti tik iš tarpusavio išsipareigojimų, prisiimtų savanoriškai ir jaučiamų įpareigojančiais todėl, kad jie kilo iš to, jog keleto žmonių buvo drauge išgyventi.*¹⁰

Žmogus, nesaistomas jokiais išsipareigojimais, negali laikyti tarpusavio ryšių vertingais. Jis nesiremia autoritetais, konstruodamas save pagal vidines išgales. Tačiau dinamiškoje ir nuolat atsinaujinančioje vartotojiško gyvenimo kasdienybėje sukurti ir išsaugoti asmens tapatumą tampa sudėtinga, nes su kiekviena diena pasirinkimų įvairovė auga ir kaskart vis sunkiau nuspręsti, kas yra teisinga ir vertinga, o kas – ne. Pasak vokiečių sociologo Wolfgango Welsho, tas, kuris gyvena šiuolaikiniame pasaulyje, *negali patirti nieko kita, kaip daugybės vertybių sistemų tarpusavio kovą.*¹¹

Vertybių, moralės nykimas J. Ivanauskaitės romanuose atsiduria dėmesio centre. Didžiausias dėmesys juose skiriamas moralinei vertybei meilei, parodoma jos degradacija. Tokį autorės pasirinkimą galima motyvuoti tuo, kad meilės jausmas šiuolaikinėje visuomenėje transformuojasi, yra kitaip patiriamas. Mylintis žmogus susiduria su daugybe problemų, sąlygojančių neigiamas jo jausmų pasekmes. Pasak Anthony Giddenso:

*Vėlyvosios modernybės sąlygomis milžiniška psichikos problema tampa asmeninio beprasmiškumo jausmas – jausmas, kad gyvenimas negali pasiūlyti nieko vertinga. [...] moralės klausimai, kuriuos kelia kasdienis gyvenimas, yra šalinami ir į juos neatsakoma. „Egzistencinė izoliacija“ yra ne tiek individų atsiskyrimas vieniems nuo kitų, kiek atsiskyrimas nuo moralės šaltinių, būtinų norint gyventi visavertį ir teikiančį pasitenkinimą gyvenimą.*¹²

Skeldėjanti asmens moralė lemia žmonių tarpusavio susvetimėjimą, kai kiekvienas intymus ryšys matuojamas naudingumo matu. *Ankstyvosios modernybės – žmogus be savybių – subrendo ir virto – žmogumi be saitų.*¹³ Asmeniniai santykiai tapo itin komplikuoju išbandymu, nes juose ieškoma naudos: kuo daugiau gauti, kuo mažiau duodant. Meilė taip pat matuojama naudingumo matu –

¹⁰ Vytautas Kavolis, *Kultūrinė psichologija*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, 116.

¹¹ Wolfgang Welsh, *Mūsų postmodernioji modernybė*, Vilnius: Alma littera, 2004, 305.

¹² Anthony Giddens, *Modernybė ir asmens tapatumas*, Vilnius: Pradai, 2000, 19.

¹³ Zygmunt Bauman, *Likvidi meilė*, Vilnius: Apostrofa, 2007, 126.

nenaudingi ryšiai dažniausiai labai greitai nutraukiami. Santykiuose nebeieškoma nuoširdumo, supratimo, jausmai įgauna žaidimo formą. Žaidžiama visais jausmais: draugyste, ištikimybe, meile. Pamažu žaidimas tampa pagrindiniu visų santykių bruožu, varomąja jų jėga, komplikuojamas žmonių tarpusavio ryšius, į kuriuos nebežiūrima rimtai. Toks požiūris į jausmus lemia tai, kad žmonės laikui bėgant nebesugeba užmegzti brandžių tarpusavio santykių, nebemoka mylėti. Vartotojiškos visuomenės išgyvenamą krizę taikliai yra apibūdinusi Julia Kristeva: *manau, kad mūsų visuomenėje viešpatauja tikra krizė. Pirmiausiai ji susijusi su fundamentalia vertybe, kuria pagrįsta ir religija, ir sekuliarioji moralė, – su meilės ryšiais.*¹⁴

Gyvenimas krizę išgyvenančioje modernybės epochoje savitai formuoja to laiko žmonių sąvęs bei aplinkos suvokimą, pasaulėžiūrą. Tokios visuomenės nariai vadinami *krizės asmenybėmis*. Krizės asmenybės sąvoka yra neatsiejama nuo laiko konteksto, jos atsiradimą lemia istorinės sąlygos:

*Tokios būsenos būdingos sociokultūrinių krizių periodams, kai socialinė sistema bei jos kultūros karkasas greitai keičiasi ir kelia psichologinę baimę. To laikmečio žmonės visada svyruoja tarp pragaro baimės ir naiviausio džiaugsmo, tarp žiaurumo ir švelnumo, tarp griežto asketizmo ir beprotiško prisirišimo prie šio pasaulio malonumų, tarp neapykantos ir atlaidumo – visais atvejais jie pasiekia kraštutinumus.*¹⁵

Kaip teigia Vytautas Kavolis, *tokį asmenybės tipą suvokiame, ir ji pati save suvokia, kaip nepastovią, netolygią ir nenuspėjamą, kaip „švelnumo ir žiaurumo mišinį“.*¹⁶ Sekdamas sparčiai besikeičiančias gyvenimo sąlygas žmogus nebesugeba sukurti ir išlaikyti savo tapatumo, pasimeta begalinėje naujų galimybių ir gyvenimo stilių savyje. Asmuo formuoja savąjį Aš, pasikliaudamas visuomenės primetamais stereotipiniais gyvenimo modeliais, prarasdamas savo individualumą. Jis nebesuvokia sąvęs kaip unikalios asmenybės, įsilieja į minią ir tampa beveide jos dalimi. Dinamiška, nuolat besikeičianti aplinka formuoja asmenį, kuris nebesugeba pasitikėti ne tik savimi, bet ir pačiu socialinio gyvenimo modeliu. Būtent *intuityvaus pasitikėjimo socialiniu gyvenimo modeliu praradimas ir yra pagrindinė sąlyga, dėl kurios atsiranda krizės asmenybės sąvoka.*¹⁷

Šiame darbe analizuojamiems J. Ivanauskaitės romanų personažams būdingi visi krizės asmenybei priskirtini bruožai, ryškiausiai atsiskleidžiantys moterų naratyvuose: negebėjimas patirti stiprių jausmų, tiesioginio kontakto su partneriu pakeitimas virtualiu bendravimu, polinkis į neištikimybę, kūno grožio sureikšminimas, svyravimas tarp kraštutinumų, įgaunantis griovimo galią ir krepiantis jų likimus destrukcijos link.

¹⁴ Ger Groot, „Dvi sielos“, *Ger Groot, Pašnekesys su Julia Kristeva*, Vilnius: Aidai, 2004, 85.

¹⁵ Vytautas Kavolis, *Kultūrinė psichologija*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, 11 – 12.

¹⁶ *Ten pat*, 12.

¹⁷ *Ten pat*, 14.

Visos veikėjos svajoja apie meilę, tačiau bijo mylėti, atsiduoti mylimam asmeniui. Jos nesugeba patirti meilės, sureikšmina erotinį santykių aspektą, nors aistra grindžiama meilė dažnai tampa griauančia jėga: *tik ryšys su kitu, tik meilės santykis padaro mane asmeniu. Jeigu šis ryšys sunaikinamas, randasi barbarystė. Tada į paviršių prasimuša tik neapykanta ir smurtas.*¹⁸ Negebantys patirti meilės romanų veikėjai blaškosi tarp Eroso ir Tanato, jų tarpusavio santykiai neharmoningi, pilni įtampos. Įtampai pasiekus kritinę ribą, personažams tenka rinktis: prisitaikyti prie vartotojiškos visuomenės diktuojamų elgesio taisyklių arba pasitraukti iš jos.

1.1. Terapija ir naikinimas

J. Ivanauskaitė abiejuose romanuose savo veikėjus vaizduoja ribinėse situacijose, reikalaujančiose priimti ryžtingus sprendimus, apsispręsti. Tai padaryti krizės asmenybėms nelengva, nes turėdamos didžiulę veikimo laisvę, jos blaškosi tarp daugybės galimybių, nesuvokdamos, kurios iš jų teisingos. Dažniau pasikliaujama ne savo vidine nuojauta, o visuomenės suformuotais stereotipiniais elgesio modeliais. Taip atsikratoma atsakomybės už priimamus sprendimus, sumažėja baimė suklysti, nors klaidos tikimybė dinamiškoje socialinėje aplinkoje yra labai didelė:

*Greiti arba ekstremalūs socialiniai pokyčiai sutrikdo tą asmenybės struktūros pusiausvyrą (arba neleidžia jai atsirasti), kuri užtikrina psichologinį adaptavimąsi prie besikeičiančių socialinių sąlygų. Kaip pažeistos pusiausvyros asmenybės struktūroje rezultatas atsiranda baimės arba būties problemiško įsisąmoninimo židiniai.*¹⁹

Išdrįšęs priešintis visuomenės formuojamiems stereotipams asmuo lieka nesuprastas. Jis laikomas deviantu – žmogumi, nesugebėjusiu tinkamai adaptuotis, todėl nepritapusiu prie kitų socialinės bendruomenės narių. Tokiam individui sutramdyti visuomenę taiko du palaikančio tvarką mechanizmo atvejus: *terapiją* (bando jį gražinti į „normalų“ pasaulį) arba *naikinimą* (šalina iš visuomenės, šalinimą dažniausiai suvokiant kaip fizinį sunaikinimą).²⁰ Analizuojamų romanų personažai, gyvendami masinėje vartotojiškoje visuomenėje, patiria visas joje kylančias problemas, išgyvena socialines bei asmenines krizes. Priklausydami krizės asmenybėms, jie sunkiai išlaiko asmens tapatumą, nuolat besiblaškydami tarp savo svajonių ir kasdieninės rutinos, peržengdami stereotipinio normalumo ribas, todėl kiekvienam veikėjui taikomas kuris nors iš minėto mechanizmo atvejų.

Terapija vartotojiškoje visuomenėje paplitusi labiau, nei naikinimas. Ji realizuojama spe-

¹⁸ Ger Groot, „Dvi sielos“, *Ger Groot, Pašnekesys su Julia Kristeva*, Vilnius: Aidai, 2004, 85.

¹⁹ Vytautas Kavolis, *Kultūrinė psichologija*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, 53.

²⁰ Peter Berger, Thomas Luckman, *Socialinės tikrovės konstravimas*, Vilnius: Pradai, 1999, 143.

cialistų konsultacijomis: pašnekesiais su psichologu, psichoanalize ar kita įvairių organizacijų teikiama pagalba. Pasak A. Giddenso, *seniau nelaimingi žmonės ieškodavo pagalbos bažnyčioje, dabar jie kreipiasi į arčiausiai esantį psichoterapeutą.*²¹ Žmogui reikalingi autoritetai, tačiau modernybės laikais, visuomenei morališkai degraduojant, juos surasti labai sunku. Psichoterapeutas tampa savotišku autoritetu, galinčiu padėti psichologiškai palūžusiai asmenybei. Tuo pačiu tokia terapija suvokiama kaip prabangos dalykas, nes „nusipirkti sielos ramybę“ sau gali leisti tik pasiturintis vartotojas. Terapija modernybės laikais taip pat „vartojama“.

Terapija romanuose taikoma dviems veikėjoms: Viktorijai („Ragana ir lietūs“) ir Ritai („Placebas“).

Viktorija („Ragana ir lietūs“) įsimyli kunigą, kurio vėliau nesugeba pamiršti, nors puikiai supranta, kad tokia meilė pasmerkta žlugti, o artimesnis tarpusavio ryšys – neįmanomas. Veikėja patiki savo fantazijomis, toliau su užsispyrimu siekia personažo meilės, ignoruodama realybę: Paulius vengia susitikti, nenoriai kalba su ja telefonu ir kiekvieno pokalbio metu vis grubiau personažę atstumia. Krizę Viktorija patiria dėl silpnos psichologijos, nesugebėjimo prisiimti atsakomybės už savo veiksmus. Jai stinga tvirto moralinio apsisprendimo, nusistatymo. Kaip šią veikėją yra apibūdinusi Viktorija Daujotytė, *nusižeminanti gali būti gera meilužė. Dar – kerštaujanti. Bet aukštasis meilės lygmuo jai nepasiekiamas.*²² Viktorija tikisi Pauliaus meilės, nes neturi drąsos savo vilčių atsisakyti. Tai suprasdamas, paskutinio jų susitikimo metu kunigas stengiasi ne bauginti moterį, o atimti iš jos viltį, naikinančią veikėjos gyvenimą:

*Aš atimu tau viltį. Bet kokią, net pačią menkiausią su manim susijusią viltį. Tu turi visą pasaulį su neribotomis jo galimybėmis, neišsemiama meilės potenciala, kūrybos viltimis [...]. Tik manęs jame nėra. Tu turi viską, įsiklausyk, viską, išskyrus mane. Tu turi patį svarbiausią – laisvę. Mane mylėdama buvai ją visai praradusi.*²³

Atsisakyti vilties reikia nemenkų moralinių pastangų, tai gali padaryti tik brandus individas. Viktorija renkasi terapiją: kreipiasi į psichologę, tikėdamasi, kad šie seansai grąžins ją į normaliu laikomą vartotojiškos visuomenės gyvenimą.

Julia Kristeva tuos, kurie kreipiasi pagalbos pas psichologą, vadina žmonėmis, *kurie mėgina ištrūkti iš krizinės situacijos. Juos kankina meilės praradimas, jie mėgina ją iš naujo atrasti. Jie ieško naujų moralinių ryšių.*²⁴ Toks apibūdinimas tinka ir Viktorijai. Tačiau ar terapija pavyks, pri-

²¹ Anthony Giddens, *Modernybė ir asmens tapatumas*, Vilnius: Pradai, 2000, 229.

²² Viktorija Daujotytė, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001, 740.

²³ Jurga Ivanauskaitė, *Ragana ir lietūs*, Vilnius: Tyto Alba, 2002, 341.

²⁴ Ger Groot, „Dvi sielos“, *Ger Groot, Pašnekesys su Julia Kristeva*, Vilnius: Aidai, 2004, 83.

klauso ir nuo asmens, kuriam ji yra taikoma, pastangų. Viktorija vaikšto pas psichologę norėdama nuraminti savo sąžinę, nors iš tikrųjų slapčia puoselėja tolimesnius bendros savo ateities su kunigu planus. Vaikščiodama pas psichologę, veikeja apgaulinėja tiek save, tiek Normą, kuri ir nesistengia demaskuoti šio melo. Ji nesigilina į pacientės vidinį pasaulį, tiesiog mechaniškai dirba savo darbą. Socialinis vaidmuo užgožia Normos asmenybę: veikėjai trūksta paprasčiausio žmogiško gerumo ir jautrumo. Tai būdinga visoms modernybės laikais gyvenančioms krizės asmenybėms:

Kai kurie žmonės tampa gerais socialinių vaidmenų atlikėjais, bet tuomet vaidyba nustelbia asmenybę. Todėl vaidmenų atlikimas socialinėje aplinkoje pradedamas laikyti beprasmiškais, „atsitiktiniais“ susitikimais, susidedančiais tik iš trumpalaikių abipusių manipuliacijų, tuo tarpu asmenybė tampa tik išpūdžiu, be išvelgiamo charakterio [...], nes tokia asmenybė neišreiškia pati savęs atlikdama vaidmenis.²⁵

Psichologė įkūnija tipišką vartojimo įsuktą modernios visuomenės narę, neišreiškiančią savo asmenybės, neatskleidžiančią charakterio. Normai nerūpi Viktorijos problemos, ją daug labiau domina atneštos dovanos. Jos elgesys ir žodžiai – nenuoširdūs, atstumiantys. Jau pirmo apsilankymo psichologės kabinete metu Viktorija ima jausti jai pasišlykštėjimą: *ji visa buvo panaši į nevykusį foto-robotą.²⁶* Žmogus, turintis padėti, neprimena autoriteto. Psichologė žvelgia į Viktoriją kaip į nepagydomai sergantį ligonį, jausdamasi už šią pranašesnė: *Vika mėšlungiškai sugniaužė kumščius, prikando lūpą ir tapo panaši į sausakimšame paplūdimyje pasimetusį vaiką. O Norma žvelgė į ją kaip žokėjas į žirgą, neįveikusį pačios menkiausios kliūtis.²⁷* Visų tolimesnių seansų metu tarp moterų neužsimezga draugiškas kontaktas, kas lemia, kad Viktorijos problema taip ir lieka neišspręsta.

Mintys apie mirtį, savižudybę Viktoriją buvo aplankiusios jau anksčiau, dar prieš krei-piantis pagalbos pas psichologę. Pirmi būsimos nelaimės ženklai jos galvoje kilo praleidžiant su Pauliumi paskutinę naktį, kuomet Viktorija sunkų mylimojo kūną palygino su antkapiu, o aistros pagauta jautėsi tarsi: *[...] skęsdama jame, mirdama jame: – ...aš mirštu mirštu mirštu mirštu! – šaukė, o paskui, visa išpilta prakaito, klausydamasi rimstančio lietaus, stebėjosi, kad iš tikrųjų nenumirė.²⁸* Tą naktį veikeja nubrėžė savo likusio gyvenimo gaires, tarsi užprogramavo save tolimesniems veiksams. Jos gyvenimas paskutiniuosius metus tebuvo šio plano vykdymas, artėjimas link užsibrėžto tikslo. Nesulaukdama pagalbos, ji toliau gyveno iliuzijų pasaulyje, vis giliau klimpo į depresiją ir pamažu naikino save. Kad ir kaip stengėsi pritapti šioje vartotojiškoje visuomenėje, Viktorijai tai nepavyko. Terapijai pasirodžius neveiksmingai, liko susinaikinimas.

²⁵ Vytautas Kavolis, *Kultūrinė psichologija*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, 58 – 59.

²⁶ Jurga Ivanauskaitė, *Ragana ir lietus*, Vilnius: Tyto Alba, 2002, 8.

²⁷ *Ten pat*, 10.

²⁸ *Ten pat*, 19.

Romano „Placebas“ veikėjai Ritai taip pat taikoma terapija. Ji patiria krizę, besiblaškydama tarp aistros svetimam vyrui ir pareigos šeimai. Rita stengiasi išsaugoti savo, kaip pavyzdingos dukters, motinos ir darbuotojos pozicijas, tuo pačiu palaikydama neleistinus ryšius su Leonardu. Rita bijo priimti svarbius sprendimus, nes širdies gilumoje vis dar jaučiasi esanti maža mergaitė: *tas vaikas slėpėsi už suaugusiojo ir stebėjo pasaulį pro akių išpjovas brandžios moters kaukėje. Kai Rita likdavo viena ir niekas pašalinis nematydavo, maža mergaitė išlisdavo į paviršių.*²⁹ Veikėjos elgesys nebūdingas brandžiai moteriai: ji meluoja savo šeimai, slapta susitikinėdama su meilužiu, nemyli savęs. Nemylėdama savęs, ji nesugeba mylėti aplinkinių, net savo šeimos narių. *Meilė sau būdinga visiems, kurie geba mylėti kitus. Jei individas sugeba mylėti produktyviai, jis myli ir save; jei jis gali mylėti tik kitus, jis iš viso nesugeba mylėti.*³⁰ Išduota Leo Rita pasikeičia – ima iš pagrindų keisti tiek savo išvaizdą, tiek santykius su artimaisiais. Veikėja pasiduoda vartotojiškos visuomenės spaudimui, nes suvokia, kad tik tokiu būdu gali išlikti visuomenėje, kurioje kiekvienas nepaklusnus individas sunaikinamas. Terapija pavyksta: Rita įveikia kilusią depresiją, vartodama *Prozacą*. Romano pabaigoje veikėja vaizduojama kaip graži moteris, glaudžiai bendraujanti su savo vaikais ir vyru, dirbanti perspektyvų darbą, turtinga.

Šie pasikeitimai išduoda, kad veikėja nebesugebėjo atsisipirti vartotojiškos visuomenės, kurią valdo reklama, spaudimui. Vienne savo interviu J. Ivanauskaitė užsiminė, kad *reklama, ko gero, pavojingesnė ir destruktivesnė už kovinius filmus, nes visiškai sumaišo tikrųjų vertybių sistemą.*³¹ Šią savo mintį rašytoja įkūnijo kurdama Ritos naratyvą.

Tadas („Placebas“) dėl savo bandymų rasti ryšį su angelų pasauliu yra marginali asmenybė: vaikystėje jis troško būti kankiniu, suaugęs ėmė svajoti apie angelų pasaulį, net įsirengė savo name kosminį kamina, kur neva su jais kalbėjosi. Personažas be išlygų tiki savo svajonėmis, dėl kurių atsisako šiuolaikinės technikos gaminių, tam tikrų maisto produktų:

*Jis negėrė nei vyno, nei kavos, nei arbatos, nerūkė, nevalgė mėsos, žuvies, kiaušinių, baidėsi česnako, svogūnų ir, kaip dera aukštesniųjų sferų būtybei arba vampyrui, turėjo dar daugiau įvairiausių keistenybių.*³²

Veikėjas atsisako net intymių ryšių su moterimis, geismą laikydamas ne malonumu, o nuodėme, nors iš tikrųjų slapčia viso to ilgisi. Bijodamas pamilti realią moterį, personažas stengiasi išvengti bet kokio kontakto su jomis, o tikruosius jo troškimus ir erotines fantazijas išduoda tik sapnai.

²⁹ Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 225.

³⁰ Erichas Frommas, *Meilės menas*, Kaunas: Verba vera, 2004, 47.

³¹ Rimantas Kmita, „Placebas“, <http://www.filosofija.ktu.lt>.

³² Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 6.

Visi personažai, išskyrus Juliją, vadina Tada keistuoliu, net ir jo motina, prisipažinusi būrėjai, kad su šiuo savo sūnumi yra turėjusi daug vargo. Tadas nenori tapti vartotojiškos visuomenės nariu, todėl atsisako terapijos. Jis lieka šiuolaikinės visuomenės užribyje, personažui svetimos malonumų siekiantiems vartotojams kylančios problemos. Pasirinkęs tokį gyvenimo būdą veikėjas nepripažįstamas vartotojiškos visuomenės nariu, todėl jam netaikomas nei vienas iš minėtų tvarkos palaikymo mechanizmų.

Vienintelė Julija netiesiogiai taiko mylimam vyrui terapiją, bandydama sugražinti Tada į normalų didmiesčio gyvenimą, tačiau, būdama silpnesnė, palūžta pati. Jos terapija nepasiteisina – Tadas lieka nepasikeitęs. Jo nepakeičia net ir Julijos mirtis, dėl kurios veikėjas turėtų jaustis kaltas. Jis atsparus bet kokiai terapijai ar naikinimui, o turi galią naikinti pats.

Antras konceptualinio tvarkos palaikymo mechanizmo atvejis yra naikinimas. Jis taikomas kur kas didesniai skaičiui romanų veikėjų, nei terapija. Nepaklusnieji vartotojiškos visuomenės nariai: Julija, Jis, Paulius ir Viktorija sunaikinami kitų asmenų arba patys nusižudo. Mirtis romanuose nebetenka šventumo matmens, romantikams būdingo paslapties šydo, į ją žiūrima realiai, kasdieniškai. Toks postmodernistinis mirties vaizdavimas būdingas visai J. Ivanauskaitės kūrybai: *mirtis kaip ir gyvenimas yra įvairiausių formų. Ji gali būti taisyklinga ir iškreipta, natūrali ir prievartinė. J. Ivanauskaitę traukia baugūs, netaisyklingi mirties būdai, savižudybės.*³³ Tai viename savo duotame interviu patvirtino ir pati rašytoja, sakydama: *visada domėjausi mirties tematika, net pasakos man atrodė neįdomios, jei jose niekas nemirdavo, su pasimėgavimu „žudžiau“ pagrindinius savo romanų herojus.*³⁴

Savižudybė romanuose neįgauna neigiamos konotacijos, nelaikoma nusikaltimu. Ji traktuojama kaip natūrali atranka, laisva valia žmogaus priimtas apsisprendimas:

*Laikas numirti. Mirtis visada stovi šalia mūsų dviejų žingsnių atstumu. Savižudybė – jokia savivalė. Mirtis nėra žmogaus valioje. Priešingai. Savižudžiai – tai tie, kuriuos mirtis pasiima jų pačių rankomis.*³⁵

Su mirtimi susiduria visi romanų veikėjai. Viktorijos mylimas kunigas Paulius puoselėja daugybę ateities planų, susijusių su dvasininko veikla. Pasirinkęs kunigo kelią, veikėjas neatsiriboja nuo viso likusio pasaulio. Romane jis vaizduojamas kaip meilės žaidimų meistras, neatsisakantis kūniškų malonumų, nevengiantis moterų draugijos. Į meilę Paulius žiūri kaip į žaidimą, moteriai nepaliekama vilčių užimti dominuojančias pozicijas veikėjo gyvenime. Jis vertina laisvę, kurios nenori

³³ Viktorija Daujotytė, *Moters dalis ir dalia*, Vilnius: Vaga, 1992, 301.

³⁴ Jurga Ivanauskaitė, „NUOSPRENDIS“, <http://www.tekstai.lt>.

³⁵ Jurga Ivanauskaitė, *Ragana ir lietus*, Vilnius: Tyto Alba, 2002, 197.

varžyti jokiais įpareigojančiais santykiais, todėl vengia prisirišti prie kito asmens. Pauliui nekyla suicidinių minčių, jo požiūris į pasaulį – giedras ir optimistiškas, ką jis bando įteigti ir Viktorijai. Psichologės paklausta, ką mylimajame ji vertino labiausiai, Viktorija atsako – gebėjimą džiaugtis. Tačiau pati džiaugtis aplinkiniu pasauliu, savo jaunyste, gyvenimu ir laisve veikėja nesugeba.

Viktorija romane vaizduojama kaip silpna asmenybė, nesugebanti gyventi savarankiško gyvenimo, mylėti savęs. Jos gyvenimas tėra savinaika, nes akiai įsikibusi į ją palikusį vyrą, veikėja atsiriboja nuo viso likusio pasaulio. Vyras tampa jos egzistencijos centru, todėl visas likęs pasaulis Viktoriją domina tiek, kiek sukasi apie šį „centrą“. Palikta mylimojo, veikėja nebesugeba projektuoti tolimesnės savo ateities, nemato aplink jokio autoriteto, pakaitalo Pauliui pakeisti. Kiekvieną kitą vyrą ji lygina su buvusiu mylimuoju, rasdama juose daugybę trūkumų ir taip sąmoningai užkirsdama kelius tolimesniems santykiams. Veikėja kurį laiką taiko Pauliui terapiją – įkyriai atakuoja personažą telefoniniais skambučiais, kviečia į susitikimus, išsigalvoja įvairiausias ligas, stengdamasi sužadinti jame bent gailestį. Tačiau situacija nepasikeičia, kunigas nepasiduoda jos manipuliacijoms. Veikėjai nelieka nieko kito, kaip susinaikinti pačiai ir sunaikinti nepaklususį asmenį.

Viktorija romane vaizduojama kaip tipiška vartotojiškos visuomenės auka, nepajėgianti užmegzti brandžių santykių, nemokanti mylėti ir labai dėl to kenčianti. Juk *jei aš iš tiesų myliu vieną žmogų, aš myliu visus žmones, myliu pasaulį, myliu gyvenimą. [...] aš per tave myliu visą pasaulį, aš tavyje myliu ir save.*³⁶ Destruktyvus jos elgesys ir savižudybė romano pabaigoje patvirtina, kad meilės jausmo patirti veikėja nesugebėjo.

Paulius priskiriamas krizės asmenybės dėl blaškymosi tarp religinės ir pasaulietinės moralės, bažnytinių dogmų ir aistros moteriai. Nugali atsidavimas savo pašaukimui, viduje kilę prieštaravimai įveikiami. Veikėjas ateitį projektuoja vartotojiškai, priima palankius sau sprendimus, nesusi- mąstydamas apie šalia esančio gerovę. Pats nepatirdamas meilės, Paulius nesuvokia, kad kitam asmeniui nusivylimas meile gali būti skausmingas. Į Viktorijos skausmą jis nežiūri rimtai, laikydamas veikėjos kalbas tuštybe.

Atstumdamas Viktoriją, Paulius tariasi iškeičiantis erotinę meilę į aukštesnę meilės formą – meilę Dievui. Meile Dievui vadinama *religinė meilės forma, kurią sukelia poreikis įveikti vienatvę ir užmegzti ryšį. Dievo meilė nėra nei Dievo pažinimas mąstant, nei mąstymas apie meilę Dievui, o vienybės su Dievu išgyvenimas.*³⁷ Personažas siekia pačios aukščiausios, brandžiausios meilės formos,

³⁶ Erichas Frommas, *Meilės menas*, Kaunas: Verba vera, 2004, 38.

³⁷ *Ten pat*, 60.

kai tuo tarpu visos kitos meilės formos (broliška, draugiškoji) jam yra svetimos. Pauliaus meilė Dievui tėra teorijos lygmenyje, netampa kunigo gyvenimo dalimi, savastimi.

Vienybė su Dievu įprasminama darbais. *Visas gyvenimas – kiekvienas ir nereikšmingas, ir svarbus poelgis – veda į Dievo pažinimą, bet pažinimą ne teisingai mąstant, o tinkamai elgiantis.*³⁸ Meilė Dievui atsiskleidžia ne garbinant simbolį ar pavadinimą, o teisingai gyvenant, dorai elgiantis. Mylėti Dievą – tai mylėti kiekvieną žmogų, pasiekti aukščiausią žmogiškumo lygmenį, sugebėti visiškai atskleisti savo meilę. Visa tai Pauliui svetima, jo meilė Dievui tokia pat paviršutiniška, kaip ir meilė žmogui. Personažo pašaukimą galima apibūdinti remiantis A. Giddenso žodžiais: *kaip automatai negali mylėti vienas kito, taip jie negali mylėti ir Dievo. Meilė Dievui išblėso tiek pat, kiek išblėso ir meilė žmogui.*³⁹ Nesugebantis mylėti savo artimojo, skleisti ir dalintis savo meile su esančiais šalia, asmuo negali pasiekti aukščiausios meilės formos.

Kurdama nuodėmingo kunigo paveikslą J. Ivanauskaitė ironizavo dvasininko pašaukimą: šiuolaikinėje visuomenėje gyvenantis dvasininkas nebesiekia šventumo, jam būdingos visos žmogiškosios silpnybės ir ydos. Kaip psichologei pasakoja Viktorija, Paulius nėra dėmesingas, atidus esančiam šalia, nemoka klausytis kito žmogaus, nesigilina į jo poreikius:

*Paulius mokėjo klausytis tik išpažinčių, tik klausykoje, tik kunigo drabužiais apsivilkęs. Kaip ir daugelis žmonių, jis nemokėjo tiesiog klausytis. [...] Aš troškau tik vieno – kad jis mane girdėtų, o ne kalbėtų, pamokslautų, veiktų...*⁴⁰

Kunigas niekuo nesiskiria nuo kitų „vartotojų“, jis „vartoja“ Viktoriją kaip daiktą malonumui pasiekti, nesirūpindamas jos siela, dvasiniais poreikiais. Įsijautęs į dvasininko vaidmenį, personažas pamina žmoniškumą, tačiau, pasak Z. Baumaną, asmuo: *žudydamas kitų žmonių žmogiškumą, patiria savo paties žmogiškumo mirtį.*⁴¹ Šiam veikėjui romane taikomas naikinimo mechanizmas.

Naikinimas taikomas ir „Placebo“ veikėjui Jis. Personažas priklauso slaptai Placebo organizacijai, kurios įsakymus vykdo, vardan karjeros nuolankiai priimdamas visas siūlomas žaidimo taisykles. Jis puikiai atlieka savo darbą, įsikūnija į socialinį vaidmenį, neskirdamas dėmesio asmenybės saviraiškai. Tai: *veikloje nesivadovaujantis emocijomis asmenybės tipas, kuriam svarbu tik pagal instrukcijas pritaikyti taisykles, o ne spęsti tiesioginius egzistencijos ar galutinius metafizikos klausimus.*⁴² Veikėjo vardas romane neminimas, taip personažą nuasmeninant. Tarsi parodoma, kad

³⁸ Erichas Frommas, *Meilės menas*, Kaunas: Verba vera, 2004, 60.

³⁹ Anthony Giddens, *Modernybė ir asmens tapatumas*, Vilnius: Pradai, 2000, 78.

⁴⁰ Jurga Ivanauskaitė, *Ragana ir lietus*, Vilnius: Tyto Alba, 2002, 138.

⁴¹ Zygmunt Bauman, *Likvidi meilė*, Vilnius: Apostrofa, 2007, 145.

⁴² Vytautas Kavolis, *Kultūrinė psichologija*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, 54.

Placebo kuriamam pasauliui nereikalingos asmenybės: visi organizacijos nariai turi bendrinį vardą arba vadinami jiems parinktais slapyvardžiais.

Jis laikosi minties, kad meilės nėra, o žmonių santykiai remiasi aistra. Partneris tėra kūniška būtybė, objektas, kurį reikia vartoti, neatsižvelgiant į jo poreikius ar vidinį pasaulį. Šio veikėjo vertybės pasikeičia, išsimylėjus būrėją Juliją. Jo, kaip darbuotojo, autoritetas organizacijoje ima svyruoti, personažas nutolsta nuo Placebo teigiamų tiesų, atsisako ankstesnių vertybių, todėl tampa nebe patikimas. Ta pati organizacija, kuriai ištikimai tarnavo, pasmerkia Jį mirčiai: *tai buvo ne pranešimas, bet nuosprendis. Jis privalėjo dingti iš žaidimo ir padaryti tai nedelsdamas.*⁴³ Veikėjui taikomas tvarcos palaikymo mechanizmas – naikinimas, kuriam šis nesipriešina.

Baigdama šį naratyvą destrukcija, J. Ivanauskaitė atskleidė neigiamą savo nuomonę apie visus tuos, kurie, nuolatinio vartojimo išukti, pamiršta žmogiškuosius jausmus.

Tas pats mechanizmas taikomas ir Julijai, tik ranką prieš save ji pakelia pati. Veikėjai neveiksminga jokia terapija, nes būrėja savo ateitį sieja su Tadu, net neketindama šios minties atsisaityti. Ji lieka prisirišusi prie žmogaus, su kuriuo palaikomi santykiai jai teikia vien skausmą. Galiausiai, jausdamasi vieniša ir nevertinama, Julija palūžta. Nerealizuota meilė veda ją link savinaikos. Veikėjos jausmai įgauna destruktyvią galią, nes ji nesugeba patirti meilės. Julija dievina patį jausmą, nesirinkdama objekto: blaškosi tarp dieviškos ir kūniškos meilės, painioja meilę Dievui su meile vyrui, kas lemia, kad tinkamai nesugeba mylėti nei vieno, nei kito: *visą gyvenimą nesąmoningai painiojo meilę vyrui ir meilę Viešpačiui, susiliejęmą su dieviškumu pakeisdama sueitimi su kita lytimi, todėl išsvajotos pilnatvės niekada nepatirdama.*⁴⁴ Pamilusi Tada, ji vėl suklysta – aistringai siekia vyro, kuris niekina geidulius ir labiau už viską vertina partnerių sielų bendrumą.

Mirtis Julijos naratyve vaizduojama kaip natūralus, nekeliantis baimės dalykas. Toks požiūris į mirtį susiformavo būrėjos vaikystėje: po tėvo mirties ji galėjo prisiekti, kad su mirtimi buvo susidūrusi akis į akį:

*Ji pamatė labai aukštą, galva lubas siekiančią moterį raudona suknele ir juodu apsiaustu. Išgirdusi durų gurgžtelėjimą, Mirtis sumažėjo, susiplojo, virto raudonais ir juodais langeliais margintu pledu ant tėčio lovos. Julytė įėjo vidun. Mirtis, apsietusi apklotu, savo švokščiantį alsavimą permetė į tėčio gerklę. Dukra nebejautė jokios baimės [...]*⁴⁵

Po daugelio metų, laikydama prie smilkinio prabangaus pistoleto vamzdį, būrėja taip pat nejaučia baimės. Mirtis suvokiama kaip palengvėjimas, išsivadavimas iš problemų.

⁴³ Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 377.

⁴⁴ *Ten pat*, 260.

⁴⁵ *Ten pat*, 267.

Visi veikėjai turi tikslus, kurie yra nukreipti į tam tikrus žmones, tačiau tų žmonių interesai visiškai pamirštami. Kiekvienas egoistiškai galvoja apie save. Tokį egoizmą taip pat galima vadinti vartotojiškos visuomenės bruožu, nes šioje visuomenėje būdinga kovoti tik už save. Tokioje visuomenėje susiformavusi krizės asmenybė daromus *sprendimus atskiria nuo emocinės atsakomybės tiems, kuriuos tokie sprendimai veikia*.⁴⁶ Viktorija, reikalaujama kunigo meilės, nekreipia dėmesio į jo svajones, kurias Paulius sieja su dvasininko veikla. Julija bando suvilioti Tada, nors žino, kad jis trokšta gyventi atsiskyrėlio gyvenimą. Sužinojęs apie būrėjos mirtį, Tadas jos gailisi ir ilgisi, tačiau nesijaučia kaltas, nors ir supranta, kad veikėja nusizudė dėl jo:

*Tadas norėjo likti blaivus. Jam sekėsi. Bet staiga pasirodė Julija. Ji sudrumstė ramybę ir pusiausvyrą. Privertė Tada peržengti užgintą ribą. Nusitempė paskui save į uždraustą svaigulį. Todėl ir numirė. Jis nekaltas.*⁴⁷

Atsakomybės už Viktorijai suteiktą skausmą neprisiima ir Paulius, veikėjos kančias laikydamas užsispyrimu, kurio galima kada panorėjus atsisakyti. Jis į Viktorijos meilę žiūri kaip į mažo vaiko užgaidą, kurios lengviausia atsikratyti gerai įkretus užsispyrėlei į kailį: *reiktų tau gerai įkrest į kailį. Įsivaizduoju, kaip kitas su tavim susidorotų. Pusę mėnesio su mėlynėm vaikščiotum. Niekad nebenorėtum jo prisiminti. Aš, deja, taip nemoku...*⁴⁸ Personažui svetimi brandžios meilės elementai: empatija, supratimas, užuojauta.

Krizės asmenybė siekia savo tikslų bet kokia kaina. Visi kiti šalia esantys individai atlieka tik paklusnių marionečių vaidmenis, jie suvokiami ne kaip savarankiškos asmenybės, o kaip prekės, kurias galima įsigyti, suvartoti, o pabodusias – išmesti arba sunaikinti. Vartotojiškoje visuomenėje:

*Partneriai intensyviai kaitaliojami, į šalia esantį žmogų žiūrima tarsi į instrumentą, galintį patenkinti mano poreikius, tačiau kaip konkretus asmuo jis nėra reikalingas. Nerūpestingumas kaitaliojant partnerius sukelia ilgalaikį abejingumą visiems tiems objektams, su kuriais buvo praktikuojamas intensyvus kaitaliojimas.*⁴⁹

Modernybės laikais manipuliuoja visi, manipuluojama visais. Analizuojamų romanų veikėjai, vaizduojami kaip vartotojiškos visuomenės atstovai, taip pat manipuliuoja kitais: Leo manipuliuoja Rita, Paulius – Viktorija, Tadas – Julija, Julija – Juo. Tas, kuris manipuliuoja kitu, yra už pastarąjį pranašesnis, stipresnis, turi galios lemti jo likimą: taikyti terapiją arba sunaikinti. Didžiausias manipulatorius – romane „Placebas“ veikianti slapta Placebo organizacija, kuri reklamos, žiniasklai-

⁴⁶ Vytautas Kavolis, *Kultūrinė psichologija*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, 13.

⁴⁷ Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 65.

⁴⁸ Jurga Ivanauskaitė, *Ragana ir lietūs*, Vilnius: Tyto Alba, 2002, 341.

⁴⁹ Vytautas Kavolis, *Kultūrinė psichologija*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, 46.

dos priemonių pagalba bei kitais informacijos kanalais manipuliuoja visais veikėjais.

Savo romane, vaizduodama Placebo kuriamą pasaulį, J. Ivanauskaitė ironizavo dabartinę visuomenę: slaptos Placebo organizacijos kuriama tikrovė yra ne kas kitas, o vartotojiškos visuomenės simuliakras. Kaip savo straipsnyje yra pastebėjęs Marijus Širvinskas:

*Placebas – tai išraiškinga alegorija arba parabolė. O šios stilistinės figūros pačios savaime neegzistuoja: kad jos būtų perkeltinės reikšmės diskursai, kad būtų visaverčiai tropai, joms reikia vieno dalykėlio jau ne iš literatūrinio lauko – ogi realaus pagrindo.*⁵⁰

Placebo valdomoje visuomenėje plėtojami visų veikėjų naratyvai, todėl manipuliuojama kiekvienu personažu, iškiepijant jiems organizacijos skelbiamas vertybes:

*Placebas gimdo nepasitikėjimą savo jėgomis ir cinizmą, jis valdo ir informaciją, slapta įsiskverbdamas į redakcijų kompiuterius ir keisdamas žodžius taip, kad jie smogtų sąmonėn ir paprasčiausiai užkoduotų žmones vienam ar kitam elgesio modeliui. Absoliučiai visos vertybės keičiamos naujomis minios vertybėmis.*⁵¹

Vieni veikėjai pasiduoda šiai manipuliacijai, nesipriešindami įsilieja į masine vadinamą visuomenę ir tampa neatskiriama jos dalimi (Rita). Jiems pakanka terapijos mechanizmo. Kiti romanų personažai nepaklūsta kuriamam gyvenimo modeliui, todėl yra sunaikinami (Viktorija, Julija, Jis, Paulius), nes: *šaučiam Naujam pasauliui nereikalingi subjektai, praradę sveiką gyvenimo geismą ir troškimą vartoti, vartoti, vartoti.*⁵² Tačiau išeitis paliekama: atsiribojimas. Veikėjas, atsiskyres nuo pertekliuje gyvenančios visuomenės (Tadas), išvengia tiek terapijos, tiek naikinimo.

Masinėje visuomenėje vyraujantis perteklius reiškia ekonominę gerovę, galimybę rinktis. Vartodami vis daugiau ir daugiau, veikėjai papuola į spąstus: vartodami (žmones, daiktus) jie jaučiasi laisvi, nors iš tikrųjų tėra priklausomi.

1.2. Gyvenimas masinėje visuomenėje ir pertekliaus pavojai

Visuomenė tampa masine, kai joje ima nykti asmenybės individualumo poreikis. Kiekvienas bando įsilieti į minią, virsta beveide jos dalimi ir netenka savo išskirtinumo:

Jeigu reikėtų įvardyti pagrindinį punktą, kurį pažeidė vystydamasi žmonija, tai būtų individualizmas. Su visa banda niekada neįžengsi pro Rojaus vartus. Kiekvienas gyvas padaras vienas gimsta, vienas ir miršta. [...] didieji žmonių pranašai Buda ir Kristus ėjo į dykumas, [...] sakydami: patys būkit sau žiburiai!

⁵⁰ Marijus Širvinskas, „Paralelės tarp „Placebo“ ir Lietuvos valstybės“, <http://www.nemunas.lt>.

⁵¹ Mindaugas Grigaitis, „Placebas“, <http://www.rašyk.lt>.

⁵² Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 65.

*Žmonės šios svarbiausios žinios nepriėmė. Jie pasirinko ne vienatvę, bet minią ir tarsį kokį visą savo turtą ne ant tos kortos pastatę lošėjai pralaimėjo gyvenimo esmę.*⁵³

Masinės visuomenės nariai gyvena, dirba ir bendrauja su daugybe menkai pažįstamų žmonių ir remiasi masine prekių gamyba, masinių paslaugų pasiūla bei masinės informacijos priemonėmis. Tokioje visuomenėje nesistengiama pažinti esančiojo šalia, į kitą asmenį žiūrima kaip į daiktą. Pasak J. Baudrillard, *masė – tai galutinis bet kokio socialumo produktas, sykiu darantis galą bet kokiam socialumui.*⁵⁴

Žmonių santykiai praranda vertybės statusą, su kitu bendraujama tik tiek, kiek reikalauja mandagumo normos. Esančiojo šalia asmenybė prapuola masinėje sumaištyje, ja nesidomima. Kiekvienas masinės visuomenės narys, bendraudamas su kitu tos pačios visuomenės nariu, vadovaujasi naudingumo principu. Išvaizda projektuojama sekant mados tendencijas, veikla – žiniasklaidos naujienas, kur kiekvieną dieną pateikiamos vis naujos super herojų sėkmės istorijos. Tokioje visuomenėje *individas liaujasi buvęs savimi; jis visiškai perima asmenybės tipą, kurį jam siūlo kultūros modeliai; todėl jis tampa lygiai toks pat, kaip kiti, ir toks, kokį jie tikisi jį matyti...*⁵⁵

Romanų veikėjų istorijos patvirtina, kad *kitoks*, išsiskiriantis savo elgesiu ar išvaizda asmuo masinėje visuomenėje nėra toleruojamas, todėl jaučiasi nesaugus. Norint pritapti, reikia atsisakyti savo individualumo, nes pavienio individo protestas gali jam būti pražūtingas: *kiekviena nauja ryškesnė asmenybė tučtuojau buvo sunaikinama naudojant svarbiausią tautinį lietuvių bruožą – pavydą.*⁵⁶ Pavydas, panieka *kitokiam* yra vienas esminių vartotojiškos visuomenės bruožų. Siekiama būti geresniu, pranašesniu, perspektyvesniu už esantį šalia. Tokiomis vertybėmis besivadovaujančioje masinėje visuomenėje atsiranda daugybė neigiamų veiksnių, vienas iš jų – perteklius.

Pertekliaus terminas vartotojiškoje visuomenėje skirtas ekonominei padėčiai nusakyti. Visuomenėje, kurioje darbo paskirstymas ir organizavimas yra racionalus, daugumos narių materialinė padėtis nekelia jiems rūpesčių, žmonės pajėgūs įsigyti jiems patikusį daiktą nesukdami sau galvos.

Prabanga, materialinė gerovė vaizduojama ir analizuojamuose romanuose, ryškiausiai tai atskleidžia Julijos naratyvas: veikėja gyvena prabangiai, gali leisti sau įsigyti daugybę prašmatnių daiktų, kuriais apstato savo būstą, samdytis namų tvarkytoją. Nepritekliaus nejaučia ir kitas šio romano veikėjas Leo: savo išvaizda vyras primena Holivudo dievuką Džeimsą Bondą, kvėpinasi brangiais kvėpalais, važinėja prabangia „Aston Martin“ markės mašina. Jis, dirbdamas Placebui, taip pat savęs

⁵³ Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 199.

⁵⁴ Jean Baudrillard, *Simuliakrai ir simuliacija*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, 83.

⁵⁵ Anthony Giddens, *Modernybė ir asmens tapatumas*, Vilnius: Pradai, 2000, 19.

⁵⁶ Mindaugas Grigaitis, „Placebas“, <http://www.rašyk.lt>.

nevaržo: gali lankytis įvairiuose renginiuose, kvieštis nakvynei ilgakojes Barbes. Romano pabaigoje pertekliuje gyvena ir Rita: veikėja susitvarko savo buitį, pakyla karjeros laiptais, tobulina išvaizdą.

Tačiau perteklius, kad ir koks patrauklus atrodytų, turi savų minusų. Gerėjant ekonominei padėčiai, pajuntama absoliuti veikimo laisvė: *pradedama jaustis nepriklausomais nuo savo prigimties, pajuntama valia ją kurti*.⁵⁷ Žmogus renkasi, koks nori būti, kuria save ir savo aplinką, siekdamas kuo didesnio kūrybinio pasitenkinimo. Tačiau jo fantazija ribota, todėl tiek aplinkos, tiek savęs kūrimas atsiremia į matomus vartotojiškos realybės pavyzdžius. Situacija paradoksali: turėdamas visišką laisvę, individas nesugeba ją pasinaudoti, jos kontroliuoti. Veikimo laisvė apsiriboja vartojimo laisve. Iš to kyla vidinės tuštumos pojūtis. *Kuo mažiau asmuo jaučia savo paties vidinę struktūrą, tuo vartojimas tampa psichologiškai reikšmingesnis*.⁵⁸ Pasiduodama nevaldomam vartojimo malonumui.

Šiandieninio žmogaus laimę ir sudaro ne kas kita, o gausybė „malonumų“. *Malonumą patiriame, pirkdami ir vartodami daiktus, vaizdus, maistą, cigaretes, žmones [...], viskas kaip mat suvartojama, praryjama. [...] Tokia pati situacija yra ir meilėje*.⁵⁹ Su meile elgiamasi kaip su bet kuria kita preke: ji vartojama, siekiant patirti malonumą. Klaidingai tikima, kad daiktų ir atsitiktinių pažinčių gausa užpildys žmogaus viduje atsivėrusią vidinę tuštumą, nors:

Tikrieji malonumai, kaip ir dvasiniai dalykai, yra išliekantys bei augantys, o jusliniai – laikini, kartotiniai, kaip ir visa, kas susiję su kūnu bei vartotojišku gyvenimu. Juslinis malonumas – tai konvulsiška kova su jo antrąja puse – nuoboduliu, beprasmybe, tuštumos jausmu.⁶⁰

J. Ivanauskaitės romanų veikėjai vaikosi paviršutiniškų ir laikinų juslinių malonumų, užpildo savo gyvenimus prabangiais daiktais, atsitiktiniais santykiais, kūno gražinimu. Tačiau tai nesuteikia jiems dvasinio pasitenkinimo, tuštumos jausmas tik dar labiau sustiprėja. Jie bodisi beprasmišku ir banaliu gyvenimu, nors gyventi prasmingai taip pat nesugeba.

Romano „Ragana ir lietus“ veikėja Viktorija vidinę tuštumą bando užpildyti puldama į rizikingus santykius su vyrais, tačiau nusivilia. Nebrandūs santykiai greitai nutrūksta, ji lieka vieniša, o kiekvienas nusivylimas kaskart vis skaudesnis, sunkiau pamirštamas bei išgyvenamas. Po neišsipildžiusios meilės kunigui veikėjos vidinės tuštumos jausmas virsta nebevaldomu ir veda Viktoriją savi-naikos link.

Veikėja svyruoja tarp dviejų kraštutinumų: savižudybės ir beprotystės. Kalbėdama su psichologe apie nutrūkusius ryšius ji ištaria: *tai žeidžia mano kūną, mano sielą, mano protą. Tai*

⁵⁷ Vytautas Kavolis, *Kultūrinė psichologija*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, 69.

⁵⁸ *Ten pat*, 72.

⁵⁹ Erichas Frommas, *Meilės menas*, Kaunas: Verba vera, 2004, 66.

⁶⁰ Regimantas Tamošaitis, „Populiariosios literatūros suvešėjimas“, <http://www.tekstai.lt>.

*naikina mano dienas ir naktis. Tai griaua mano gyvenimą. Aš kartais tiesiog bijau išprotėti. Arba – nusižudyti...*⁶¹

Viktorija stovi ant beprotybės slenksčio. Tai atskleidžia paskutinis jos susitikimas su kunigu: pamačius Paulių, įtampa taip išauga, kad kontroliuoti savo kūno ir veiksmų nebepajėgiama. Eidama pas Paulių, veikėja trokšta susitaikyti, net pati neįtardama, kuo šis pasimatymas baigsis. Susitikimas su kunigu taip pat nebuvo iš anksto planuotas: Viktorija paskambino jam nusivylusi nepavykusiomis psichologės konsultacijomis. Beprotybe, arba manija, virtusi veikėjos meilė baigiasi spontanišku poelgiu. Griebdama už automobilio vairo, Viktorija negalvoja, ką daro, neprisiima atsakomybės už savo veiksmus. Sąmoningai personažo mirties veikėja netrokšta: pasiduodama akimirksnio įtūžiui, kuris tampa lemiamu.

Tokia pati lemtis ištinka ir „Placebas“ veikėją Juliją. Būdama graži, turtinga bei žymi, ji vis vien jaučiasi nerealizuojanti savo, kaip moters, prigimties (neturi mylimo žmogaus, nesusilaukė vaikų). Vidinės tuštumos jausmas skatina ieškoti partnerio, galinčio išvaduoti nuo vienatvės ir nerimo. Julija užmezga ryšius su parapsichologu Tadu, vardan kurio yra pasiryžusi paaukoti svarbiausią savo gyvenime dalyką – laisvę. Tačiau personažui tokia auka nereikalinga: net deramai neprasidėję, santykiai nutrūksta. Po išsiskyrimo su Tadu, Julija jaučiasi kaip niekada vieniša, pasaulis aplink atrodo svetimas ir tuščias:

*Nuojauta spiegė ir šaukė, kad Angelas Sargas daugiau nebesugrįš. Niekada. [...] Tada priėjo prie lango ir pažvelgė į tirštoje tamsoje skendintį Vilnių. Prisiglaudė veidu prie savo šalto atspindžio. Neviltis buvo daug juodesnė už naktį. Julija žinojo – šis sielvartas užėjo labai ilgam. Jis nepraeis. Niekada.*⁶²

Tuštumos Julijai įveikti taip ir nepavyksta. Veikėja susinaikina, net nepabandžiusi taikyti sau terapijos ar ieškoti specialistų pagalbos.

Toks šių dviejų veikėjų požiūris į gyvenimą ir mirtį iliustruoja J. Baudrillard mintį, kad šiandieninė visuomenė gyvena:

*Simuliacijos ir simuliacrų eroje, kurioje nebėra Dievo, atpažįstančio saviškius, nebėra Paskutinio Teismo, atskirsiančio klaidinga nuo teisinga, tikrovę nuo jos dirbtinio prisikėlimo, nes viskas jau mirę ir prisikėlę iš anksto.*⁶³

Kai gyvenimas tampa per sunkus, jį galima kada panorėjus savavališkai nutraukti, nes būtis pasaulyje nebėra vertybė. Savižudybė nelaikoma nuodėme, nes Dievas nebėra autoritetas, o tik abstrakcija, neturinti galios nei pasigailėti, nei bausti.

⁶¹ Jurga Ivanauskaitė, *Ragana ir lietus*, Vilnius: Tyto Alba, 2002, 10.

⁶² Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 323.

⁶³ Jean Baudrillard, *Simuliacrai ir simuliacija*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, 13.

„Placebo“ veikėja Rita vidinę tuštumą ir rutina virtusią kasdienybę bando įveikti susirasdama meilužį, bet santykiai žlunga, ir moters vienatvė dar labiau sustiprėja. Tačiau Rita psichologiškai kur kas stipresnė, negu anksčiau aptartos veikėjos. Palikta Leo, ji nenaikina savęs, o nukreipia neigiamą energiją į ją palikusį vyrą: *Rita net nepravirko. Išsiraudos, išsibliaus, išsiklyks vėliau. Arba niekada. Juk yra ne maža mergaitė, o suaugusi moteris, beveik senė. Suėstas dar vienas vis trumpėjančio gyvenimo tarpsnis. Norėjo keršyti.*⁶⁴

Išsiskyrimas su Leonardu įskaudina veikėją, bet atneša ir naudos: norėdama susigrąžinti meilužio palankumą, ji pradeda rūpintis savimi, virsta gražia moterimi. Leo jai lieka nepasiekiamas, tačiau sėkmingos Ritos gyvenimo projekcijos tęsiamos toliau, tik nukreipiamos į kitus objektus: jos šeimos narius. Veikėja įveikia vidinę tuštumą savo valios pastangomis: *pasaulio centru tapo ji pati, kūrė save iš naujo, pagauta įkvėpimo ir polėkio, būdingo apsėstiems menininkams, kuriems kasdienė tikrovė nublanksta prieš genialią idėją.*⁶⁵

Vidinės tuštumos jausmą patiria ne tik moterys, bet ir vyrai. „Placebo“ personažas Tadas neigiamai vertina vartotojiškos visuomenės gyvenimo būdą: tiek materialinį (daugybė nereikalingų daiktų), tiek moralinį (žmonių santykiai paremti vien tik aistra, nesiekama dvasinio partnerių bendrumo, užmezgami ryšiai su daugybe partnerių, kurie dažnai keičiami) perteklių. Jis pasitraukia iš šios visuomenės, užsidaro užmiesčio namelyje, visą dėmesį sutelkdamas į mistišką angelų pasaulį. Vidinę tuštumą, kilusią gyvenant vartotojiškai, veikėjas įveikia maištaudamas – atsiriboja nuo masine vadinamos visuomenės ir jos kultūros. Jis ilgisi meilės, tačiau šioje vartotojiškoje visuomenėje, kurioje žmonių santykiai paremti aistra, personažas jos neranda:

*Jo nedomino aistra, ja net šlykštėjosi. [...] O tikrosios meilės Tadas ilgėjosi, bet jos šešėlį tebuvo regėjęs angelų atvaizduose, kartais – ištikimose savo šunų akyse arba danguje, žeriančiame į žemę vasarvidžio šviesą.*⁶⁶

Tadas vidinę tuštumą mato vartotojiškame gyvenimo būde, todėl renkasi vienatvę, kurią suvokia kaip kūrybingą, apvalančią. Būdamas vienas, jis nesijaučia nei vienišas, nei nelaimingas:

*Tado vienatvė buvo tarsi viduryje miško atsivėręs tyro vandens telkinys, iš kurio nuolat reikia išgriebti nukritusius lapus, spyglius, kankorėžius [...] Jo vienatvę vos ne kasdieną derėjo apvalyti nuo nereikalingų daiktų, atsitiktinių smulkmenų ir vėl naujai išgryninti.*⁶⁷

Vienatvė veikėjui gyvybiškai būtina, išvaduojanti nuo nereikšmingų pašnekesių, nereika-

⁶⁴ Jurga Ivanauskaitė, *Ragana ir lietus*, Vilnius: Tyto Alba, 2002, 10.

⁶⁵ Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 317.

⁶⁶ *Ten pat*, 343.

⁶⁷ *Ten pat*, 340.

lingo bendravimo. Tik atsiskyręs nuo minios jis gali kurti, kalti iš akmens angelų skulptūras.

Kiekvienas individas bando įveikti vidinę tuštumą, nors daro tai skirtingais būdais. Vienus tai kreipia destrukcijos ar savidestrukcijos link, kitus paverčia maištautojais, trečius pastūmėja į nuodėmę. J. Ivanauskaitė savo romanuose parodė, kad užklupus vienatvei personažai vyrai elgiasi kitaip nei veikėjos moterys: jie užpildo atsiradusią tuštumą trumpalaikiais, atsitiktiniais ryšiais, suteikiančiais jiems pasitenkinimą be išipareigojimų. Tuo tarpu veikėjos moterys stengiasi užmegzti brandžius, ilgalaikius ryšius. Tačiau, gyvendamos modernioje visuomenėje, jos neišvengiamai tampa šios visuomenės aukomis, nesugeba projektuoti savo jausmų bei santykių su kitais žmonėmis kitaip, nesekdamos vartotojiškoje visuomenėje suformuotais elgesio modeliais.

Romanų veikėjai savo pasakojimais patvirtina, kad pavieniui neįmanoma atsilaikyti prieš visuomenėje formuojamus stereotipus, pasipriešinti vartotojiškam gyvenimo būdai. Masinė reklama, mada ir kita šiais laikais naudojama propaganda įtraukia daug greičiau, dar nespėjus susivokti, kas žmogaus gyvenime vyksta ir kokios bus viso to pasekmės. Gyvenant tokiomis sąlygomis, tenka prisi-
taikyti ir virsti vartotojiškos visuomenės grandies dalelėmis, nes tai vienintelis būdas išlikti šioje visuomenėje:

*Modernybė ardo mažos bendruomenės ir tradicijos kuriamą apsauginį karkasą, nes ji tokią bendruomenę ir tradiciją pakeičia daug didesnėmis, beasmeninėmis organizacijomis. Individas jaučiasi apleistas ir vienišas pasaulyje, kuriame jam trūksta psichologinės paramos ir saugumo jausmo, kuriuos garantavo tradiciškesnė aplinka.*⁶⁸

Vyraujantis nesaugumo ir vienišumo jausmas žaloja individo asmenybę. Tai ryšku sekant romanų veikėjų moterų naratyvus, nes stengdamosi išvengti vienatvės, jos puola į pirmo pasitaikiusio partnerio glėbį. Jų tapatybė skyla į dvi priešpriešas: *mobili, komutuojanti, cool, moderni išorė – ir senų vertybių įsikibęs vidus.*⁶⁹ Pilnoje nesaugumo vartotojiškoje visuomenėje kito asmens artumas ar bent jau jo simuliakras yra vis sunkiau pasiekiamas.

⁶⁸ Anthony Giddens, *Modernybė ir asmens tapatumas*, Vilnius: Pradai, 2000, 50.

⁶⁹ Jean Baudrillard, *Simuliakrai ir simuliacija*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, 76.

1.3. Meilės pakaitalai

Visos analizuojamos J. Ivanauskaitės romanų veikėjos panašios: rašytoja kūrė išpūdingu bei ekscentriškų moterų portretus. Tačiau visas jas įkalino šiuolaikiniame Vilniuje ir iškiepijo vartotojiškos visuomenės baimės bei kompleksus. Viena ryškiausių baimių tampa baimė mylėti, nors meilės trokštama, apie ją svajojama. Tiesa, ilgimasi paties jausmo, o kas jį įkūnys – nebe taip svarbu. Meilė, kaip ir kiti jausmai, daiktai ar žmonės modernybės laikais yra skirta vartojimui.

Toks paviršutiniškas požiūris į jausmus lemia tai, kad nei viena romano veikėja nepatiria meilės, o tenkinasi nebrandžiomis jos formomis, „meilės pakaitalais“: stambeldiška, užvaldančia, egoistine, sadistiška ar mazochistine meile, painioja meilę su trumpalaikiu išimylėjimu bei geismu, žaidžia jausmais.

Visos veikėjos išimylė impulsyviai, pamiršdamos sveiką protą: *viskas įvyko šviesos greičiu. Ji išimylėjo per tūkstantąją dalį sekundės ir jau žinojo – jokio kelio atgal nebėra.*⁷⁰ (Julija); *aną priešpietį Tėvą Paulių pamačiusi, patyriau tą patį: nenusakomą žvėrišką ir pirmą pradžią jausmą...*⁷¹ (Viktorija). Toks spontaniškas susižavėjimas tegali būti vadinamas išimylėjimu, kuris dėl savo paviršutiniškumo nėra laikomas meile, o tėra nebrandi jos forma.

Santykiai modernybės laikais kuriami pragmatiniu pagrindu, todėl ir iš jausmų norima gauti naudos bei malonumų. Didžiausia meilės teikiama nauda laikomas vienvėsi atitolinimas, malonumu – seksualinis pasitenkinimas:

*Meilė, kaip abipusis seksualinis pasitenkinimas, ir meilė, kaip „darbas komandoje“ bei gelbėjimasis nuo vienvėsi, yra dvi „normalios“ meilės suirimo šiuolaikinėje visuomenėje apraiškos, socialiai pateisinta meilės patologija.*⁷²

Ši E. Frommo išskirta patologija išryškėja visų veikėjų pasakojimuose: meilės išraiška laikoma aistra ir geismas, meilėje nieškomas supratimo, nesiekiamas dvasinio partnerių bendrumo. Veikėjos jaučiasi mylimos tol, kol yra geidžiamos, ir tik aistrai nuslūgus susimąsto, ar tikrai brandus buvo jų meilės ryšys. Būdamos vyrams niekas daugiau, tik meilužės, veikėjos jaučiasi laimingos, klaidina save iliuzijomis. Joms pakanka to, kad nėra vienišos. Tokia patologiškai traktuojama meilė negali būti brandi.

⁷⁰ Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 79.

⁷¹ Jurga Ivanauskaitė, *Ragana ir lietus*, Vilnius: Tyto Alba, 2002, 63.

⁷² Erichas Frommas, *Meilės menas*, Kaunas: Verba vera, 2004, 72.

Savo romanuose supriešinusi meilę ir aistrą, J. Ivanauskaitė kritikavo visą vakarietišką kultūrą. Pasak pačios autorės:

Vakaruose šiuo metu nebemadinga viskas, kas nėra naudinga [...]. Taip pat atkakliai vengiama to, kas gali sukelti tam tikrą diskomfortą, nepatogumą, jau nekalbant apie liūdesį ar kančią. Netgi meilė vis dažniau pakeičiama seksu, kurio „patikimus“ ir „užtikrintus“ receptus gali rasti bet kuriame moteriškame žurnale. Mat seksas beveik visada garantuoja didesnę ar mažesnę pasitenkinimą, tuo tarpu meilė daug sudėtingesnė: ji, pasak vieno poeto, yra nelyg medaus laižymas nuo išgalšto durklo ašmenų, kai tuo pat metu jauti ir saldumą, ir kraujo skonį.⁷³

Romano „Placebas“ veikėjai: Julija, Leonardas, Rita, Tadas ir Jis, atspindi vartotojiškos visuomenės požiūrį į geismą bei meilę, nors jų pasakojimai skirtingi.

Veikėja Julija vaizduojama tris kartus ištekėjusi ir tiek pat kartų išsiskyrusi, tačiau nejautusi meilės savo sutuoktiniams. Veikėja netapatina geismo su meile: turėdama daugybę meilužių, ji nei vieno iš jų nemyli:

Buvo metas, kai ji ne tik vergavo, bet ir rinko mylimųjų, mylėtųjų, mylėtojų, įsimylėjėlių, meilužių, mylinčiųjų bei kitaip Amūro supančiotų objektų kolekciją [...] Su kai kuriais savo bičiuliais ji vis dar permiegodavo, tačiau seksas nebebuvo susijęs su nuodėmės sąvoka, sąžinės priekaištais ar svaiginančia mūšyje išplėšta pergale. Jis tapo panašesnis į skanius, sočius pietus.⁷⁴

Vienintelis personažas, kurį ji tariasi mylinti – atsiskyrėlis Tadas, nors veikėjos jausmai dėl egoistiško požiūrio į partnerį tėra nebrandi meilės forma. Kaip būdinga vartotojiškos visuomenės atstovams, Julija nemoka mylėti. Veikėja patiria užvaldančią meilę, kuri neperauga į brandesnius ryšius, netampa pasiaukojančia ar broliška:

Užvaldanti meilė visiškai užvaldo žmogų. Jo mintys ir fantazijos dažniausiai nerimastingos ir sukasi vien tik apie meilės objektą. [...] Jis arba ji reikalauja iš partnerio nuolat rodyti savo meilę, yra pavydus. Jis įsitikinęs, kad be partnerio meilės jo gyvenimas nieko vertas ir bet kuria kaina siekia tą meilę užsitarnauti. Tokia meilė retai baigiasi laimingai.⁷⁵

Tado meilę Julija suvokia kaip svarbiausią savo gyvenimo tikslą, skirdama visas jėgas jo išsipildymui, bando įtikti geidžiamam vyrui: klauso jo mėgiamos muzikos, nerūko ir t.t. Tadas veikėjos pastangas vertina, kalbėdamas su Juo apie Juliją prasitaria, kad: *šiaip jau Julija kitokia.*⁷⁶ Veikėja įgyja Tado pasitikėjimą: lankosi jo namuose, būrėjai leidžiama pabūti kosminiame kamine. Tačiau Julija vistiek jaučiasi nelaiminga, nes Tadas negeidžia jos kūno. Personažas apsiriboja draugiškais

⁷³ Jolanta Vazbutaitė, „Apie ilgesį – J. Ivanauskaitė“, <http://www.mano.zebra.lt>.

⁷⁴ Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 75.

⁷⁵ *Bendravimo psichologija*, Kaunas: Technologija, 2001, 142 – 143.

⁷⁶ Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 328.

santykiais, vengia intymumo, tuo sukeldamas Julijai nusivylimą savimi.

Tadas veikėjos meilę apibūdina taip: *tai, ką Julija vadino meile, buvo tik noras pasisavinti ir turėti kitą žmogų.*⁷⁷ Siekdama geismo objekto, būrėja neatsižvelgia į jo poreikius, nors tokie santykiai jai teikia vien skausmą. Julija sudieviną mylimą asmenį, prarasdama jame savo individualumą. Tadas taip pat elgiasi su ja netinkamai: atstumia kiekvieną Julijos švelnumo bei palankumo ženklą, skaudina ją žodžiais, neprisiima atsakomybės už žiaurais savo elgesio pasėkmes.

Remiantis E. Frommu, Julijos ir Tado santykius galima priskirti simbiotiniams ryšiams – mazochizmui ir sadizmui, nes vienas kankina (Tadas), kitas leidžiasi kankinamas (Julija):

*Mazochistinė asmenybė bėga nuo nepakenčiamos izoliacijos ir vienatvės, prisirišdama prie kito asmens, kuris ją valdo, nurodinėja, gina, ir tai jai reikalinga kaip pats gyvenimas, kaip oras. [...] Sadistas taip pat yra priklausomas nuo jam paklūstančio asmens, kaip šis nuo pirmojo; abu negali gyventi vienas be kito. Skirtumas tik tas, kad kad sadistas vadovauja, išnaudoja, skaudina, žemina o mazochistas leidžiasi vadovaujamam, išnaudojamas, skaudinamas, žeminamas.*⁷⁸

Tokie ryšiai abiems partneriams sukelia stiprią emocinę įtampą, abu jaučiasi svarbūs, priklausomi nuo kito valios. Nors ir kankinanti, ši priklausomybė neleidžia jiems pasijusti vienišiams, todėl santykių nutraukti nesiryžtama. Tokia nebrandi meilės forma įgyja griaujamąją galią.

Romano „Placebas“ personažas Leonardas savo naratyve atskleidžia tipišką šiuolaikinio „vartotojo“ mąstyseną ir elgseną. Jis gyvena mėgaudamasis lengvabūdiškais ir paviršutiniškais ryšiais, „žaidžia“ jausmais:

*Šiems žmonėms meilė yra toks pat žaidimas, kaip tenisas ar šachmatai. Jie mėgsta „žaisti“ meilę ir ją laimėti. Kai kada net su keliais partneriais vienu metu. Tokio tipo asmenys nelinkę užmegzti gilių emocinių ryšių, [...]. Melas ir nenuoširdumas yra svarbiausios žaidimo taisyklės, ir tai daroma nesiekiant ižveisti kito asmens. Mylintieji mėgaujasi seksu ir jo įvairove, tačiau nesieja jo su jausmais.*⁷⁹

Šis veikėjas natūralus vartotojiško gyvenimo atspindys. Kaip ir Julija, jis skiria meilę nuo aistros, tačiau sąmoningai nesistengia užmegzti ilgalaikių „grynujų“ santykių, o mėgaujasi geismo tenkinimu su daugybe įvairių partnerių. Leo svarbus greitas pasitenkinimas, neįpareigojantys ryšiai ir įvairovė. Į savo namus pakvietęs susižavėjusią Ritą, personažas tuoj pat išdėsto jai savo santykių su moterimis filosofiją: *atleisk, bet po to, kai mylimiausia moteris mane išdavė, su kitom lovoje nebesiimu jokios iniciatyvos. Toks mano principas. Tačiau moterys su manim gali daryt ką tinkamos.*⁸⁰

⁷⁷ Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 197.

⁷⁸ Erichas Frommas, *Meilės menas*, Kaunas: Verba vera, 2004, 18 – 19.

⁷⁹ *Bendravimo psichologija*, Kaunas: Technologija, 2001, 142 – 143.

⁸⁰ Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 274 – 275.

Veikėjas neprisiima atsakomybės už savo laikinas partneres, nesistengia suteikti joms malonumo. Jis neperka tos pačios prekės du kartus, o ieško naujovės. Meilės naktis, praleista su Rita, taip pat nebuvo išimtis – Leo numeta moterį tarsi pabodusį žaisliuką.

„Placebo“ veikėja Rita santykiuose su Leonardu taip pat vartotoja. Veikėja svajoja apie brangaus žmogaus artumą, rūpinimąsi ir meilę, tačiau, pamačiusi Leo, pamiršta svajones ir pamilsta personažą ne dėl jo vidinių savybių, o dėl tobulos išvaizdos: *Rita bandė pažvelgti į tai iš šalies, tačiau pamatė tik vieną dalyką: kad prieš ją sėdintis vyras yra nepaprastai patrauklus ir ji nori su juo būti.*⁸¹ Rita geidžia gražaus vyro nemylėdama – „perka“ jo kūną, sumokėdama savuoju. Net matydama daugybę Leo charakterio minusų, veikėja nesiliauja jo trokšti. Ji kaip ir Julija, turi polinkį į mazochizmą – renkasi partnerį, kuris sąmoningai ją kankina, pati tam nesipriešindama. Rita pasiduoda stereotipams, laiko gražų kūną vertybe, nors aistros tenkinimas su Leonardu jai nesuteikia džiaugsmo, nuvilia.

Romano pabaigoje veikėja pasiduoda visuomenės spaudimui, pati virsta tipiška vartotojiškos visuomenės nare.

Kitas šio romano veikėjas Jis, slaptos organizacijos Placebas atstovas, gyvena šios organizacijos teigiamomis tiesomis, nepatiria stiprių jausmų, o į kitus asmenis žiūri kaip į vartojimo objektus, vertindamas juos pagal tai, kiek tėra naudingi jam pačiam. Toks pat jo požiūris ir į meilę:

*Jis ir pats šventai tikėjo, kad meilė – pramanas. Yra tik aistra, kurią reikia tenkinti, ir geismo objektai, kuriuos privalu vartoti, čiupti, griebti, pulti, persekioti, skaudinti, neapkęsti, sunaikinti, o paskui vėl viską pradėti iš naujo.*⁸²

Veikėjas palaiko intymius santykius su daugybe Barbių, su kuriomis nepuoselėja jokių ateities planų, atskiria aistrą nuo jausmų. Personažo požiūrį į jausmus romano pabaigoje pakeičia meilė būrėjai Julijai. Paradoksas: su šia veikėja Jo nesieja intymūs ryšiai. Julija idealizuojama, tačiau personažas nemoka to parodyti, atskleisti savo jausmų, kurie lieka be atsako.

Vienintelis veikėjas romane, nepasiduodantis vartotojiškumo madai, gražaus kūno kultui, o ieškantis amžinųjų, dvasinių vertybių – Tadas. Jis kardinaliai atskiria aistrą nuo meilės, meilę – išaukštindamas, geismą – pasmerkdamas: *meilės šiais laikais nebėr. Tik aistra. Ir visi vaikai gimsta ne iš meilės, o iš aistros. Todėl pasaulis pilnas labai nelaimingų žmonių.*⁸³ Julijos paklaustas, kodėl laiko meilę blogiu, Tadas atsako, kad *blogis yra ne meilė, bet aistra ir geismas.*⁸⁴ Veikėjas atsisako visų civilizacijos teikiamų privalumų: televizijos, internetinio ryšio, modernios technikos, baldų. Kaip

⁸¹ Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 278.

⁸² *Ten pat*, 107.

⁸³ *Ten pat*, 326.

⁸⁴ *Ten pat*, 204.

vieno iš nereikalingų daiktų, jis atsisako ir seksualinio geismo. Jo realybė – dievai ir angelai, bekūnės abstrakcijos, kurios niekada neišduos, neišskaudins. Mylėdamas šias abstrakcijas, Tadas jaučiasi saugus. Veikėjo baimė mylėti, gyvenimas fantazijų pasaulyje leidžia jį laikyti narcizine asmenybe, kuri formuojasi kaip atsakas į aplinkinio pasaulio keliamą grėsmę:

*Narcisizmas yra reakcijos pobūdžio darinys, susiformavęs kaip priemonė gintis nuo baimės būti apleistam. Narcizo nevaldo griežta internalizuota sąžinė arba kaltė; jis yra „chaotiškesnio ir impulsyvesnio charakterio“ ir jam reikia, kad kiti juo žavėtųsi, nors jis ir kratosi intymumo.*⁸⁵

Kaip teigia J. Kristeva, *Narcizas kaip tik visai nežino, kas jis, ir kuria savo įvaizdį tik todėl, kad nėra tikras dėl savo tapatybės.*⁸⁶ Tado atsiskyrimą nuo vartotojiškos visuomenės taip pat galima laikyti įvaizdžio kūrimu, bet ne sąmoningu tapatybės formavimu. Jis pasitraukia į modernaus pasaulio užribį dėl vaikystėje išgyventos traumos, kurios prisiminimai lydi jį visą gyvenimą. Maištaudamas Tadas nusigręžia nuo vartotojiško gyvenimo būdo, bandydamas įtikinti save, kad nepriklauso moralines vertybes paniekintiems ir malonumų besivaikantiems vartotojams. Tačiau toks gyvenimo būdas tėra tik įvaizdis, nes giliai širdyje veikėjas ilgisi moters meilės, jaunystėje yra turėjęs artimų santykių su kolege Aurelija, slapčia svajoja apie Juliją, išsileidžia ją į savo gyvenimą. Būdamas narcizinė asmenybė, Tadas nori, kad juo žavėtųsi, bet nesistengia partneriui atsakyti tuo pačiu, bijodamas sugriauti ilgai kurtą savo įvaizdį. Nepateisinęs Julijos lūkesčių, personažas nesijaučia kaltas, nes niekada nebuvo suteikęs būrėjai vilčių.

Meilė, išgyvenama vaizduotėje, o ne tikrovėje, vadinama *sentimentalia*. Tai dar viena netikros, nebrandžios meilės forma. *Ši abstrakti ir susvetimėjusi meilės rūšis pasitarnauja kaip narkotikai, palengvinantys realybės keliamą skausmą, individo atskirtumą ir vienišumą.*⁸⁷ Mylėdamas angelus Tadas nepatiria skausmo, tuo tarpu santykiai su moterimis jam atrodo kur kas komplikuočiau, juse Tadas mato vartotojas, kurioms nesvarbi meilė, o tik kūniškas pasitenkinimas.

Toks neigiamas veikėjo požiūris į moteris ir aistrą rodo daugybę patiriamų baimių, iš kurių ryškiausia – miksofobija. Ši baimė išsivysto asmenims, gyvenantiems dideliuose miestuose, vadinamose masinėse visuomenėse. Tai savotiška atmetimo reakcija kitoms rasėms, kultūroms ir apskritai didmiestyje vyraujančiam kosmopolitiškumui. *Miksofobija – alergiškas, perdėtas jautrumas svetimams ir kitoniškumui.*⁸⁸ Labiausiai ją skatina individą apimantis nesaugumo jausmas, nerimas dėl savo ateities, vietos pasaulyje. Kaip teigia Z. Baumanas, šiuolaikiniai *miestai tapo globaliai sukurtų pro-*

⁸⁵ Anthony Giddens, *Modernybė ir asmens tapatumas*, Vilnius: Pradai, 2000, 227.

⁸⁶ Julia Kristeva, *Maišto prasmė ir beprasmybė*, Vilnius: Charibdė, 2003, 54.

⁸⁷ Erichas Frommas, *Meilės menas*, Kaunas: Verba vera, 2004, 76.

⁸⁸ Zygmunt Bauman, *Likvidi meilė*, Vilnius: Apostrofa, 2007, 199.

blemų sąvartynais.⁸⁹ Tado naratyvu atskleidžiama žmogui daroma urbanizacijos žala. Vienintelė išeitis atsikratyti savo baimės – pabėgimas iš tokios visuomenės, kuria veikėjas ir pasinaudoja. Romano pabaigoje būrėjai visgi pavyksta sugundyti *angelų kauboju*, tačiau aistros patenkinimas nei vienam personažui nesuteikia malonumo: Tadas neišsižada savo tikslų, neatsikrato baimių. Aistra, kurios pagrindas nėra meilė, tampa destruktivi.

Romano „Ragana ir lietus“ veikėjams taip pat nepavyksta suderinti geismo ir meilės. Viktorija, būdama vartotojiškos visuomenės atstovė, žiūri į vyrą tarsi į prekę, kuria galima manipuliuoti. Manipuliacijoms nepavykus, likusi vieniša ir mylimojo atstumta, veikėja tenkina aistrą su kitu vyru. Tačiau pasitenkinimo toks ryšys nesuteikia, o dar labiau aštrina Viktorijos sielos žaizdas: *viskas buvo ne taip. Ne tas bučinys, ne tos lūpos, ne tas liežuvis, ne tie dantys, ne tos seilės, ne tie atodūsiai. Nežinau, ar yra kas stipresnio ir negailestingesnio už kūno atmintį!*⁹⁰ Nusivylusi meile, veikėja nesąmoningai kerštauja visai vyrų giminei. Kerštas jai yra vienintelis nevaldomo pykčio išraiškos būdas – iš pradžių, nusivylusi kunigu, Viktorija savo kerštą kreipia vien į jį, bet palaipsniui neapykanta nukreipiama į visus vyrus: *kuo čia dėti kiti vyrai? Kiti pradžioje buvo priemonė, kad Paulių užmirščiau, paskui – būdas keršyti. [...] Vėliau mano santykiai su vadinamaisiais „kitais“ vyrais virto kerštavimu visai jų giminei.*⁹¹

Romano „Ragana ir lietus“ veikėjas Paulius taip pat nesugeba patirti brandžių jausmų. Jis naudojasi Viktorijos kūnu tarsi daiktu savo aistrai patenkinti, negalvodamas apie rimtus santykius. Personažas vertina „patogius“ ryšius, kuriuos galima nutraukti vos panorėjus, į meilę žiūri kaip į žaidimą:

*Tu žinai, kad kad kartais vaikai žaisdami nei iš šio, nei iš to susipyksta. Lyg be jokios priežasties smagus žaidimas staiga ima ir nutrūksta. Abu susirenka savo žaisliukus ir liūdni, gal net įpykę nueina į skirtingas puses. Viskas. Daugiau žaisti nebeįmanoma.*⁹²

Šiam veikėjui svarbiausia patirti malonumą, neprisiimant atsakomybės už savo veiksmus. Intymūs ryšiai palaikomi tol, kol neperauga į brandesnius santykius. Nuvylęs Viktoriją, jis nekaltina savęs, visą kaltę suversdamas nepalankioms šios epochos aplinkybėms:

*Tu meluoji pati sau. Nori visą šios epochos sunkį suversti ant mano vieno pečių. Mums pasitaikė susitikti ir kurį laiką būti kartu baisiai sudėtingais laikais. Viskas susipainiojo. Ir tai, kas vyko mumyse, ir tai, kas aplink mus.*⁹³

⁸⁹ Zygmunt Bauman, *Likvidi meilė*, Vilnius: Apostrofa, 2007, 175.

⁹⁰ Jurga Ivanauskaitė, *Ragana ir lietus*, Vilnius: Tyto Alba, 2002, 111.

⁹¹ *Ten pat*, 101.

⁹² *Ten pat*, 339.

⁹³ *Ten pat*, 339.

Abiejuose romanuose J. Ivanauskaitė atskleidė seksualinio geismo ir meilės nesuderinamumą. Iškeliamas fizinis arba dvasinis pradas, tačiau harmonijos pasiekti taip ir nepavyksta. Brandžios meilės nebesiekama, mieliau užmezgami patogūs arba atsitiktiniai santykiai, kurie tėra meilės pakaitalai, nebrandžios jausmų formos.

Meilė, ištikimybė ir kiti jausmai romanų veikėjams kelia baimę. Labiausiai bijoma santuokos, kuri suvokiama kaip įpareigojantis ryšys. Asmuo, susisaistęs su kitu santuokos saitais, neišvengiamai tampa atsakingas už savo partnerį ir jų tarpusavio supratimo bei gerovės kūrimą. Tačiau gyvenama modernybės laikais, kai bet koks įsipareigojamas vertinamas neigiamai. Tai lemia, kad santuokos, kaip institucijos, reikšmė vartotojiškai visuomenei tampa nepalanki, nes varžo asmens laisvę.

1.4. Santuokos baimė ir neištikimybės vilionė

Modernioje visuomenėje santuokos tikslas nebėra susilaukti palikuonių, dažniau tuokiamasi dėl pragmatinių tikslų, investuojant į bendrą verslą, projektus ir t.t. Emocinis kriterijus nustumiamas į antrą planą:

Santuoka vis labiau darosi ryšiu, kuris pradedamas ir tęsiamas tol, kol teikia glaudaus kontakto su kitu keliamą emocinį pasitenkinimą. Kiti jos aspektai, tokie kaip vaikų turėjimas, jau ne tiek cementuoja patį ryšį, kiek pamažu tampa galimo atsiskyrimo „inerciniais stabdžiais“⁹⁴.

Visos romanų veikėjos realizuoja save santuokoje, tačiau šeimyninės laimės nepatiria. Julijos santuokos nutrūksta, Viktorijos vyras išprotėja, vienintelė Rita sugeba išsaugoti savo santuoką, kuri romano pradžioje taip pat yra arti iširimo ribos. Veikėja nesutaria nei su vyru, nei su vaikais. Kalbėdama apie vaikus, ji prasitaria:

Dana su Tomu palengva pasidarė tarsi ne jos vaikai. Žiūrėdama į išstypusius jų kūnus, kartais nusistebėdavo, kaip galėjo tokius milžinus savo pilve išnešioti ir paleisti į pasaulį pro siaurą plyšį tarpukojyje. Ji juos mylėjo, bet nemokėjo tos meilės nei parodyti, nei išreikšti. Visut viskas darėsi vis labiau ir labiau bergždžia.⁹⁵

Santuoką su vyru Rita vadina dviejų nevykėlių sąjunga, pripažindama, kad ji nebuvo kuriama iš meilės, greičiau dėl palankiai susiklosčiusių aplinkybių ar stengiantis išvengti vienatvės. Ta pati problema išvelgiama ir visose trijose Julijos santuokose – moteris nemylėjo savo sutuoktinių, var-tojo juos tarsi daiktus. Vienintelė Viktorija tarėsi mylinti savo vyrą Go, nors jos jausmą galima

⁹⁴ Anthony Giddens, *Modernybė ir asmens tapatumas*, Vilnius: Pradai, 2000, 118.

⁹⁵ Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 99.

vadinti tiesiog susižavėjimu, trumpalaikiu įsimylėjimu, kuriam išblėsus liko tik pareiga žmogui, su kuriuo buvo susieta santuokos įžadais.

Priešingai nei moterys, vyrai nėra linkę įsipareigoti ir susaistyti save santuokos tinklais. Kunigo Pauliaus ir atsiskyrėlio Tado planuose nėra vietos nei moterims, nei vaikams. Jie apsiriboja meile abstrakcijoms: Dievui ar angelams. Moterys jų gyvenime tėra objektai, skirti patenkinti aistrai.

Leo vaikosi lengvai pasiekiamų malonumų, vertina partnerių įvairovę ir naujumą. Jis nelaiko moterų lygiavertėmis vyrams asmenybėmis, į jas žiūri kaip į žaisliukus, kurie turi vien tik vartojimui skirtą formą be jokio turinio. Kalbėdamas su Rita jis užsimena, kad turėjo žmoną, kuri jį paliko dėl kito vyro, ir ši išdavystė suformuoja tolimesnį menkinamąjį personažo požiūrį į moteris. Vieną kartą stipriai įskaudintas, jis neleidžia sau prisirišti, kad daugiau nepatirtų skausmo.

Vienintelis Jis, pamilęs Juliją, pakeičia savo ankstesnius nusistatymus apie santuoką ir brandžius tarpusavio ryšius – visą gyvenimą jų nevertinęs, staiga ima tokių santykių ilgėtis:

[...] net trys buvę būrėjos vyrai neatbaidė nuo minties apie „rimtą bendravimą“, kurį įsivaizdavo kaip ilgus pasisėdėjimus dviese prie židinio su geru vynu ir sultingu žvėrienos kepsniu, paskui – [...] romantiškos išvykos prie Baltijos jūros, atostogos prabanguose Karibų kurortuose, bendras namas Vilniaus priemiestyje, kartu sulaukta senatvė ir taurus vienas kito numarinimas. /Pats nežinojo, kas Jam atsitiko, juk tokiam amžiuje nebebūna meilės iš pirmo žvilgsnio.⁹⁶

Jam nebeužtenka atsitiktinių santykių, kurie yra pernelyg trumpi ir trapūs, kuriame nesiekiant pažinti partnerio. Tai vienintelis veikėjas vyras, kuris sutinka įsipareigoti, paaukoti savo laisvę ir asmeninius interesus vardan buvimo su moterimi. Tačiau situacija tampa komiška, nes Julija visą savo dėmesį koncentruoja į kitą vyrą, romane sukuriama skaitytoją intriguojantis meilės trikampis. Svajodamas apie rimtus ryšius su moterimi, Jis bijo prisiimti atsakomybę už savo jausmus, jam stinga drąsos. Julija taip niekuomet ir nesužino, kokia Jam buvo svarbi. Veikėjas tenkinasi mylimosios sekimu, stebėjimu, tačiau imtis ryžtingų veiksmų nesiryžta. Kaip ir kiti romanų personažai vyrai, Jis bijo likti atstumtas, bijo patirti skausmą, prisirišti, todėl net nerizikuoja.

Blaškydamiesi tarp savo aistrų ir troškimų, visi veikėjai skaudina tuos, kuriems yra svarbūs. Neištikimybė tampa neatsiejama jų santykių dalimi, kasdienybė: *neištikimybė tampa būdu gyvenime susikurti intriga.⁹⁷* Intriga jos ieškotojui žada laisvės ir naujumo potyrius, nuotykius bei žavesį. Intriga patraukli jau vien tuo, kad ji neįpareigoja.

Neištikimybė vartotojiškoje visuomenėje nėra smerkiama, nes smerkti neištikimybę

⁹⁶ Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 281 – 282.

⁹⁷ Merete Mazzarella, *Neištikimybės vilionė*, Vilnius: Spindulys, 2006, 374.

reikštų neigti patį vartotojiškumą.

Romanuose neištikimi ir vyrų, ir moterų personažai. Tokias veikėjas rašytoja kuria sąmoningai, moters individualumo ir laisvės problema jos kūryboje atsiduria dėmesio centre. Kaip yra pasitebėjusi V. Daujotytė, J. Ivanauskaitės *moteris tokia pat laisva, kaip ir vyras. Laisva mylėti, tenkinti aistrą, geismą, pasirinkti partnerį*.⁹⁸

Romano „Ragana ir lietus“ veikėja Viktorija – neištikima žmona. Būdama ištekėjusi, ji užmezga intymius santykius su kunigu, net neketindama išsituokti su ankstesniu partneriu. Jausdamasi nelaiminga santuokoje, veikėja ieško malonumų už santuokos ribų. *Tačiau neįmanoma atsiduoti vien kūnu, paliekant nuošalėje sielą. Ir tai galioja be išimties kiekvienam*.⁹⁹ Po kurio laiko Viktorijos ima nebetenkinti slaptos kunigo meiluzės vaidmuo, ji siekia tvirtesnio, išipareigojimais grindžiamo ryšio, taip ne juokais išgąsdindama Paulių, kuris net neketina atsižadėti savo laisvės ir dvasininko pašaukimo dėl moters meilės. Jų galimai meilei realių kliūčių neiškyla: Viktorijos vyras, menininkas Go, gydomas beprotnamyje. Jo buvimas slegia veikėją tarsi Dievo bausmė, kuriai Viktorija nuolankiai paklūsta. Tačiau net ir gyvendama su Go, moteris nesijautė laiminga, ją erzino naktiniai vyro dingimai, iš kurių jis grįždavo kvepėdamas kitų moterų kvepalais. Go nevaržė jokių savo poreikių, ne išimtis ir intymūs santykiai su kitomis moterimis. Kaip būdinga vartotojiškos visuomenės atstovams, jis palaikė ryšius su būriais meiluzių, tačiau visuomet pareigingai grįždavo į šeimą. Kitos moterys personažo gyvenime atliko epizodinius vaidmenis: *Go tebeturėjo daugybę (taip man atrodė) kitų moterų. Į pačias isteriškiausias mano pavydo scenas jis atsakydavo vienu vieninteliu sakiniu: „Tai tu esi karalienė, PGM!“*¹⁰⁰

Gyvenimas su neištikimu vyru savitai įsirašo veikėjos pasaulėžiūroje: iš pradžių jauna ir naivi, amžina meile tikinti mergina pamažu nusigręžia nuo ankstesnės savo vertybių skalės, pati susiranda meiluzį (kunigą Paulių). Tačiau tai nėra vienintelis vyras, su kuriuo Viktorija palaiko intymius santykius. Palikta Pauliaus, veikėja puola į kitų vyrų glėbį, ieškodama atsitiktinių meiluzių bent vienam vakarui. Skirtumas tas, kad atsitiktiniai santykiai jai nesuteikia malonumo, o virsta skaudžiu sąžinės priekaištu, yra traktuojami kaip nuopolis, nuodėmė.

Panaši istorija kartojasi sekant romano „Placebas“ veikėjos Julijos naratyvą. Julija – fatališka moteris, per neilgą savo gyvenimą spėjusi tris kartus ištekėti, tiek pat kartų išsiskirti ir užmegzti romanus su daugybe vyrų. Julija neįsimyli savo meiluzių, tik žaidžia su jais, tenkindama geismą ir bandydama atitolinti vienatvės bei tuštumos jausmus. Net ir sutikusi Tada, vėliau tapsiantį savotišku

⁹⁸ Viktorija Daujotytė, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001, 736.

⁹⁹ Merete Mazzarella, *Neištikimybės vilionė*, Vilnius: Spindulys, 2006, 160.

¹⁰⁰ Jurga Ivanauskaitė, *Ragana ir lietus*, Vilnius: Tyto Alba, 2002, 265 – 266.

jos gyvenimo lėmėju, ji visų pirma pastebi patrauklią vyro išvaizdą ir ima elgtis kaip jau yra įpratusi – gundyti geismo objektą. Tačiau šį kartą geismo objektas nepasiduoda kerams, sukeldamas Julijai nerimą, priversdamas suabejoti jos, kaip meilužės, galiomis. Vargu ar veikeja būtų pamilusi Tada, jei lengvai jį gautų. Personažo nepaklusnumą Julija priima kaip jai mestą iššūkį. Veikeja klaidingai įsivaizduoja, kad būtent ji bus ta, kuri ims ir ištirpdys ledkalnį Tado širdyje, tačiau, kaip pastebi rašytoja Merete Mazzarella, didžiausia tikimybė, kad tokiais atvejais *visų tikriausia yra tai, kad ji nuolat atsimuš ne į ką kita, tik į ledą.*¹⁰¹

Perauklėti užkietėjusio vienišio taip ir nepavyksta. Nevilties apimta veikeja tampa Tado brolio meiluže, bandydama sukelti jam pavydą. Nemylintis žmogus nepavydi, Julijos vėl laukia nusiuvylimas: Tado „ledkalnis“ lieka neištirpdomas. Vėliau jai visgi pavyksta sugundyti geidžiamą personažą, bet santykiei apsiriboja vienos nakties meilės nuotykiu. Tuo tarpu Julija trokšta brandesnių, pastovesnių ryšių. Jos ima nebetenkinti meilužės vaidmuo: *ko norėjo dabar? Tikros, gilios, visa apimančios meilės, trunkančios tol, kol išskirs mirtis.*¹⁰²

Suvokimas, kad mylimam vyrui ji niekada netaps niekuo daugiau, tik meiluže, griaua veikėjos gyvenimą, kreipia jį į savinaiką.

Kita šio romano veikeja, žurnalistė Rita, taip pat patiria neištikimybės vilionę, puldama į gražuolio Leonardo glėbį ir tapdama jo meiluže. Rita turi šeimą, kuria rizikuoja vardan trumpalaikio malonumo. Ji teisina savo elgesį tuo, kad santykiei su vyru – atšalę, jos sutuoktinis taip pat turi kitą moterį:

*Vienu metu buvo atsiradusi dar ir kita moteris. Meiluže jos turbūt nepavadinsi, bet kai Rita it voverė rate sukosi po kriminalines temas, Rimas su ta dama maloniai leisdavo savo neišsemiamą laiką. Užtat jo santykiei su žmona palengva iro, kaip, tempiant tik už vieno vienintelio siūlo, akis po akies ardosi nertinis.*¹⁰³

Leo neslepia nuo žurnalistės savo santykių su daugybe kitų moterų, leisdamas Ritai suprasti, kad aukščiau meilužės statuso ji niekuomet nepakils. Kaip ir ankstesnėms veikėjoms, Ritai neištikimybė yra nuopolis. Galiausiai ji grįžta į šeimą, deda visas pastangas, kad jos santuoka taptų laiminga. Tuo tarpu Leo gyvena apsuptas daugybės moterų, kurių nei vienai nėra įsipareigojęs. Jam tiek meilė, tiek intymūs santykiei tėra žaidimas. Jo, kaip tipiško vyriškos giminės atstovo, *meilė negali pakęsti atsako, ji pati tikriausia neišsipildydama.*¹⁰⁴ Personažas neieško abipusės meilės, jam nereikalingas atsakas. Į moteris žiūrima kaip į vartojimo objektus, prie kurių neprisirišama.

¹⁰¹ Merete Mazzarella, *Neištikimybės vilionė*, Vilnius: Spindulys, 2006, 335.

¹⁰² Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 84.

¹⁰³ *Ten pat*, 99.

¹⁰⁴ Merete Mazzarella, *Neištikimybės vilionė*, Vilnius: Spindulys, 2006, 326.

Dar vienas veikėjų moterų tarpusavio panašumas tas, kad pačios būdamos neištikimos, jos reikalauja ištikimybės iš savo partnerių. Viktorijai skaudu suvokus, kad Go turi intymių ryšių su kitomis moterimis, nors pati vėliau tampa jam neištikima. Veikėja pyksta, pamačiusi pas Paulių moteriškų cigarečių pokelį, nors pati personažui tėra tik meilužė, kurios padėtis neleidžia kelti jokių pavydo scenų ar reikalauti pasiaiškinimų. Julija miega su Tado broliu, tačiau jaučiasi įskaudinta, sužinojusi, kad su mylimuoju jaunystėje palaikė santykius geriausia jos draugė Aurelija. Rita taip pat pavydu liauja Leo meilužėms, jai skaudu skaityti vyro telefone rastas meilės sklindinas žinutes, veikėja su neapykanta stebi gražuolę Leo sekretorę Danutę. Toks prieštaringas požiūris į neištikimybę būdingas visiems moderniosios visuomenės atstovams: *mes reikalaujame iš partnerio artumo – kas reiškia, jog jis arba ji turi būti ištikimi, tačiau tuo pat metu pasiliegame sau teisę nuolat išlikti atvirais dar glaudesniai artumui santykiuose su kuo nors kitu.*¹⁰⁵ Ištikimybė modernybės laikais išlieka vertybe, tačiau neištikimas žmogus nėra smerkiamas.

Modernioje visuomenėje neištikimi tiek vyrai, tiek moterys, tačiau jų požiūris į nesantuosinius ar atsitiktinius ryšius skiriasi. Veikėjai vyrai mėgaujasi atsitiktiniais santykiais, tuo tarpu veikėjos moterys juos suvokia kaip nuopolį, nuodėmę. Dviejų romanų veikėjų (Viktorijos ir Julijos), nerealizavusių savęs kaip mylimųjų, o likusių meilužių vaidmenyje, tokia padėtis netenkina, jų naratyvai baigiasi savidestrukcija. Taip patvirtinama seniai suformuota nuomonė, kad *moterys, peržengiančios ribas, baudžiamos kur kas griežčiau, negu vyrai.*¹⁰⁶ Neištikimos moterys romanuose nėra smerkiamos, o vaizduojamos kaip aukos. Parodoma, kad moters teisės mylėti bei klysti, teisės *į Dievo malonę ne mažesnės už kunigo ir vienuolio, kurie irgi yra nuodėmingi.*¹⁰⁷

Veikėjams vyrams neištikimybė nesukelia dvasinių audrų, nes į atsitiktinius santykius jie žiūri pragmatiškai, tarsi į kasdienius pietus ar kokį savaime suprantamą dalyką. Jie atriboja meilę nuo aistros, geismą traktuodami grynai fiziologiškai. Meilužės nėra mylimos, jomis naudojamos tarsi daiktais, įrankiais malonumui patirti. Tuo tarpu žmonos statusas kur kas pranašesnis: pas ją grįžtama, stengiantis išsaugoti tarpusavio ryšį. Tai puikiai atskleidžia Viktorijos ir Go („Ragana ir lietus“) santuoka: sutuoktiniai nesiruošia skirtis, nors abu palaiko intymius santykius su kitais asmenimis.

Nei vienas romanų veikėjas nesvarsto, kokios priežastys jį paskatino būti neištikimu. Modernybės laikais pas kitą partnerį dažniausiai puolama nutrūkus sutuoktinių tarpusavio ryšiui, kai po daugelio bendrų gyvenimo metų partnerius ima slėgti rutina, kasdienis tarpusavio bendravimas

¹⁰⁵ Merete Mazzarella, *Neištikimybės vilionė*, Vilnius: Spindulys, 2006, 330.

¹⁰⁶ *Ten pat*, 198.

¹⁰⁷ Jurga Ivanauskaitė, „Ragana ir lietus“, <http://www.booksfromlithuania.lt>.

apsiriboja apsikeitimu buitine informacija, nebelieka nei intrigos, nei romantikos. Kai buvimas kartu nesuteikia pasitenkinimo, jo imama ieškoti ryšiuose su kitu žmogumi.

Neįpareigojantys santykiai vartotojiškoje visuomenėje toleruojami, nes neištikimybė – viena vartojimo formų. Neištikimas žmogus vartoja kito asmens kūną: patiria malonumą be įsipareigojimų. Tokie santykiai ne tik malonūs, bet ir patogūs, nes yra labai lengvai nutraukiami. Atsispirti malonumui kiekvieną kartą vis sunkiau: laiku nesustojęs asmuo yra įtraukiamas vartotojiško DADHA mechanizmo.

1.5. DADHA mechanizmo pasekmė – vienatvė

Modernybės laikais individai turi nevaržomą laisvę rinktis partnerius, užmegzti ar nutraukti ryšius, mėgautis seksualinių santykių teikiama įvairove bei naujumu. Neribojama laisvė suteikia ne tik daugybę greitų malonumų, bet ir pavojų: kitais žmonėmis naudojamosi siekiant patirti vis stipresnes emocijas.

Modernybės žmogus tik geidžia, o geisti reiškia turėti, vartoti kitą: *geismas yra noras vartoti. Sugerti, suėsti, praryti, suvirškinti – sunaikinti.*¹⁰⁸ Geidžiama vien tik tai kūno, jis vartojamas aistringai. Kadangi būnant kartu nepatiriama nei švelnumo, nei džiaugsmo, norima vartoti ir vartoti. Tačiau kiekvieną kartą vartoti norisi vis daugiau, emocijų reikia stipresnių ir intensyvesnių. Vartojimas tampa savotišku narkotiku, kurio dozes kas kartą reikia didinti. Siekiant patirti vis stipresnius jausmus, puolama į kraštutinumus, peržengiamos normalumo ribos. Susiduriama su DADHA mechanizmu, kuomet, pasak Susan Sontag, *pradedama gyvybingumo pojūčio ieškoti save ir kitus užverčiant tu, kas visuomenėje laikoma nenormaliu, kas galbūt gali pasiūlyti didesnio intensyvumo patyrimą.*¹⁰⁹ Tokio intensyvumo paieškų pasekmės: *emocijų atrofija, meilės žlugimas, galvojimas kūnu, erotinių temų subjaurinimas, savęs demonstravimas, siekiant priblokšti*¹¹⁰ plėtojamose abiejuose analizuojamuose J. Ivanauskaitės romanuose. Visi jos kuriami veikėjai, būdami krizės asmenybėmis, įsukami vartotojiško DADHA mechanizmo, iš kurio ištrūkti praktiškai neįmanoma.

Pilnoje nesaugumo vartotojiškoje visuomenėje kito asmens artumas tampa utopija, nes vartojimas kas kartą tik sustiprina asmens vienatvės pojūtį, kuris po eilinio išsiskyrimo su trumpalaikiu partneriu vis labiau slegia. Tai nutinka visoms J. Ivanauskaitės kuriamoms veikėjoms, kurios daro vis-

¹⁰⁸ Zygmunt Bauman, *Likvidi meilė*, Vilnius: Apostrofa, 2007, 31.

¹⁰⁹ Vytautas Kavolis, *Kultūrinė psichologija*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, 142.

¹¹⁰ *Ten pat*, 141.

ką, kad tik nebūtų vienos, nors draugijoje su atsitiktiniu partneriu vis tiek jaučiasi vienišos.

Viktorija („Ragana ir lietus“) tobuliausiai įkūnija iš besaikio vartojimo kylantį vienatvės tragizmą modernybės laikais. Už menininko Go ji išteka ne iš meilės, o nebegalėdama išverti siaubingos vienatvės. Gyvenimas despotiškos motinos namuose, monotoniškas darbas slegia, todėl veikia pasiryžusi padaryti bet ką, kad tik ištrūktų iš šios rutinos. Ji „vartoja“ Go, kad pabėgtų nuo vienatvės. Šiam išprotėjus, Viktorija vėl jaučiasi vieniša. Ši užvaldanti vienatvės baimė atskleidžia ne tik veikėjos silpnumą, bet ir nesugebėjimą mylėti:

*Jei aš esu prisirišęs prie kito žmogaus, nes nesugebu būti savarankiškas, jis ar ji gali būti mano gelbėtojai, tačiau toks santykis dar nėra meilė. Paradoksaliu, bet gebėjimas būti vienam yra gebėjimo mylėti sąlyga.*¹¹¹

Kaip būdinga krizės asmenybei, Viktorija nesugeba būti viena, nuolat ieškodama asmens, prie kurio galėtų prisirišti. Toks neatsargus partnerių rinkimasis įpainioja veikėją į „patogių“ santykių pinkles: tiek Go, tiek kunigas nesuteikia jai išsvajoto saugumo. Likusi viena (Go – ligoninėje, Paulius ją paliko), Viktorija puola į kraštutinumus, jos elgesys peržengia normalumo ribas. Veikėja įsukama vartotojiško DADHA mechanizmo: stengdamasi atitolinti vienatvę, ji nesustodama vartoja kitus asmens: palikta Pauliaus klaidžioja po Vilnių ir mylisi su pirmu pasitaikiusiu vyru; Go atsigulus į ligoninę, mylisi su jo meiluže Gerda. Griebiamasi bet ko, neatmetami net lesbiniai moterų santykiai, kad tik būtų išvengta vienatvės, kuri po tokių naktinių orgijų užklumpa dar stipriau.

Lesbiniai ryšiai J. Ivanauskaitės kūryboje vertinami neigiamai. Konstatuojama, kad tokie santykiai egzistuoja, be to, jie vartotojiškoje visuomenėje, ieškančioje stiprių pojūčių ir įvairovės, tampa vis populiareni. Tai žinodama, J. Ivanauskaitė prisitaikė prie šiuolaikinio skaitytojo skonio, taip dar labiau priartindama savo romanus prie žurnalistinio bei euroromano sampratos, tačiau vaizduodama moteriškos meilės scenas, išlaikė stebėtojos poziciją. Pasak S. Daugirdaitės, rašytojos prozai būdingas:

*Moterims grąžintas seksualumas, – bet tik heteroseksualumas. Homoseksualus „Raganos ir lietaus“ herojų kontaktas kyla iš „pikto smalsumo“ – ne iš meilės, o iš konkurencijos – ir suvokiamas kaip savotiškas šou. [...] moteriškasis homoseksualumas pateikiamas kaip atgrasus.*¹¹²

DADHA mechanizmas įsuka ir romano „Placebas“ veikėjas Ritą bei Juliją, kurios taip pat jaučiasi vienišos ir stengiasi bet kokia kaina šio jausmo išvengti.

¹¹¹ Erichas Frommas, *Meilės menas*, Kaunas: Verba vera, 2004, 84.

¹¹² Solveiga Daugirdaitė, *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, 197.

Julija vartoja kitus asmenis, jai reikia vis naujų, kas kartą stipresnių pojūčių:

*Iš tiesų visą gyvenimą neatgaudama kvapo lėkė it persekiotojų genama, nuo žmogaus prie žmogaus, nuo meilės prie nusivylimo, nuo pakilimo prie naujo žlugimo taip ir nepasisotindama, nerasdama trokštamą nusiramino.*¹¹³

Veikėjai nebeužtenka palaikyti ryšius su „paprastais“ vyrais, kuriuos ji tiesiog kolekcionuoja. Šį kartą užsigeidžiama tokio, kurio pasiekti praktiškai neįmanoma – atsiskyrėlio. Tadas, pats turėdamas daugybę baimių, vengia Julijos, personažui nereikalinga nei jos meilė, nei kūnas. Veikėja tokį jo elgesį suvokia kaip jos moteriškumo paniekinimą. Ji pripratusi būti geidžiama, giriamą, išlikti dėmesio centre. Vienintelis Tadas nesižavi Julija, negaili kritikos jos gyvenimo būdai. Nesijausdama geidžiama ir vertinama, o girdėdama vien tik priekaištus, veikėja palūžta.

Rita nuo šių dviejų veikėjų skiriasi tuo, kad nutrūkus santykiams su Leo, situaciją vertina objektyviai ir šaltakraujiškai. Ji, priešingai nei Julija, nėra pripratusi prie vyrų dėmesio, niekada nesižavė esanti patraukli. Vartotojiškas gyvenimo stilius veikėjai atrodo atgrasus, juo nesižavima. Kol neįsipainioja į santykius su Leo, Rita nėra veikiamą DADHA mechanizmo, jai nebūdingas besaikis vartojimas ir stiprių pojūčių vaikymasis.

Susižavėjusi Leo personažu, įkūnijančiu tipišką vartotoją, veikėja perima jo požiūrį į pasaulį, daro viską, kad įtiktų žavėjimosi objektui: *buvo pasiryžusi visokeriopai kentėti, kad per kančią kaip nors užsitarnautų Leo meilę.*¹¹⁴ Stengtis reikia labai daug, nes šie veikėjai vaizduojami kaip visiškos priešingybės. Būdama kartu su Leo, Rita jausdavosi nepritampanti prie geidžiamo vyro: *Ritai vėl toptelėjo įkyri mintis: kam jam jos reikia? Fiziologija? [...] Nebepakeliama vienatvė? Tai kodėl tuštumos neužpildo ta vadinamąja buhalterė ar bet kuria kita topmodeline paaugle?*¹¹⁵

Bijodama būti atstumta vartotojiškam gyvenimo būdai vergaujančio personažo, veikėja ima keistis: keičia ne tik išvaizdą, bet ir gyvenimo būdą, pati tapdama vartotoja. Ji taip pat įsukama vartotojiško DADHA mechanizmo.

Veikėjų moterų naratyvai atskleidžia griaunančią DADHA mechanizmo galią. Besaikis vartojimas nesuteikia pasitenkinimo, tik dar labiau sustiprina veikėjų vienatvės jausmą, kurio taip norima išvengti. To priežastimi galima laikyti trokštančią dalintis moterų prigimtį, kuri suvokiama kaip teikianti gyvybę, duodanti: *vyrą vienatvė puošė ir darė dvasingą, o moterį žemino, sakytum neigė pačią jos prigimtį.*¹¹⁶ Savęs, kaip motinos ar žmonos nerealizavimas, žeidžia moterį psichologiškai.

¹¹³ Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 76.

¹¹⁴ *Ten pat*, 279.

¹¹⁵ *Ten pat*, 273.

¹¹⁶ *Ten pat*, 313.

„Placebas“ veikėjai Ritai išgyventi išsiskyrimo su meilužiu skausmą lengviau todėl, nes ji turi šeimą, kurios dėka nesijaučia tokia vieniša. Tuo tarpu Viktorijos ir Julijos santuokos subyrėjusios, šalia nėra nei vaikų, nei mylimo žmogaus, dėl kurio būtų verta aukotis, siekti kažko daugiau, gyventi. Vienišo žmogaus gyvenimas romanuose parodomas kaip liūdna egzistencija, kuri kiekvieną dieną darosi vis labiau beprasmiškesnė ir slegianti.

Veikėjams vyrams analizuojamuose romanuose vienvės problema nėra aktuali. Tiek kunigas Paulius, tiek Leo ir Jis – meilės žaidimų meistrai, vartotojai, nebandantys užmegzti ilgalaikių santykių. DADHA mechanizmas jų nežaloja, nesustiprina vienvės jausmo. Vienvės spragą Leo užpildo keisdamas partneres, Paulius – atsiduodamas kunigo pašaukimui, Jis – siekdamas karjeros. Tadaui pavyksta išvengti vienvės, pasineriant į kupiną mistikos angelų pasaulį. Būdami vieni, personažai nesijaučia vieniši: *namuose jo niekas nelaukė. Tačiau savo būvio, net jei kas įremtų pistoletą į smilkinį ir reikalautų tai pripažinti, Jis nepavadintų vienvės.*¹¹⁷

DADHA mechanizmas įsuka visus romanų veikėjus: tiek vyrų, tiek moterų personažai vartoja kitus žmones, siekdami vis intensyvesnių potyrių. Tačiau labiau šis mechanizmas žaloja moteris: jos nesugeba būti vienos, o atsitiktiniai, greitai nutrūkstantis santykiai vienvės jausmą dar labiau sustiprina. Galiausiai jis tampa nepakeliamas, ima griauti veikėjų gyvenimus.

Kito asmens artumas, brandūs santykiai modernybės laikais vis sunkiau pasiekiami. Populiariu tampa virtualus bendravimas, kuriuo bandoma kompensuoti komunikavimo su brangiu žmogumi trūkumą. Bendraujant per atstumą, pašnekovas visuomet yra lengvai pasiekiamas, tačiau virtualūs ar telefoniniai pokalbiai negali atstoti tiesioginio kontakto: jie per daug trumpi ir paviršutiniški, kad būtų vertingi.

1.6. Virtualus bendravimas – pašnekėsio simuliakras

Virtualus bendravimas – kone patogiausia bendravimo rūšis. Kalbant su partneriu mobiliuoju telefonu ar rašant jam elektroninę žinutę, galima nevaržomai užsiimti kitais reikalais: pietauti, važiuoti automobiliu, apsipirkinėti ar leisti laiką draugų būryje. Tačiau toks bendravimas neišvengiamai įgyja dirbtinumo pojūtį, jis negali atstoti gyvo pašnekėsio su žmogumi, nes bendraujant daug svarbiau ne pasakyti žodžiai, o partnerio intonacijos, kūno kalba, fizinis kontaktas, prisilietimai. Bendraujant telefonu ar internetu viso to netenkama:

¹¹⁷ Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 115.

*Virtualaus artumo atsiradimas paverčia žmonių ryšius dažnesniais ir paviršutiniškesniais, intensyvesniais ir kartu trumpesniais. Ryšiai tampa pernelyg seklūs ir trumpalaikiai, kad peraugtų į saitus. [...] Kontaktams užmegzti reikia mažiau laiko ir pastangų, mažiau jų reikia ir norint juos nutraukti.*¹¹⁸

Toks bendravimas ypač patogus, kai norima greitai ir neskausmingai nutraukti ryšius, neketinant analizuoti išsiskyrimo priežasčių ar jaustis kaltam. Jis patogus ir tada, kai kalbėtis su kitu paprasčiausiai bijoma. Savo romanuose kurdama vartotojiškos visuomenės paveikslą, J. Ivanauskaitė neatsitiktinai savo veikėjus vaizduoja svarbiausias savo gyvenimo problemas sprendžiančius būtent virtualiai. Būdami krizės asmenybėmis, jie turi daugybę baimių ir kompleksų, trukdančių bendrauti su kitais.

Rita su savo vaikais dažnai *susipypsi* telefonu, kiekvieną vakarą skambina tėvams, pasakodama dienos įvykius – taip apsieičiama būtiniausia informacija ir palaikomas kasdienis tarpusavio ryšys. Kaip yra pastebėjęs W. Welshas:

*Keitimasis informacija – konkrečiai ir be jokių refleksijų, greitai ir be gaisaties, bitas po bito – tai ne kas kita, kaip procesas, kuriame kalba virsta parduotuve, o kalbos vartotojai ir jos turiniai – paprasčiausia preke.*¹¹⁹

Paviršutiniški pašnekesiai nesuartina veikėjos su artimais žmonėmis, tik dar labiau gilina tarp jų glūdinčią prarają. Tai atsiskleidžia sekant Ritos dukters naratyvą: atžari, prieš visą pasaulį maištaujanti paauglė ryte gamina motinai pusryčius, tikėdamasi, kad bent vieną rytą jos pusryčiaus drauge. Tačiau geri mergaitės ketinimai lieka be atsako – Rita skuba į darbą, jos griežtai sustyguotoje dienvakarėje nėra laiko dukrai. Vienintelis jų bendravimo būdas yra mobiliojo telefono ryšys.

Telefonu veikėja sprendžia ne tik buitines, bet ir rimtas santykių problemas: bando taikytis su meilužiu, meluoja vyrui ir vaikams. Leonardas palieka Ritą taip pat telefonu, taip išvengdamas atsakomybės ir sąžinės priekaištų, kuriuos tektų išgirsti kalbant su Rita tiesiogiai:

*Staiga melodingai pyptelėjo mobilusis telefonas, pranešdamas apie gautą žinutę. Nė neabejojo, jog tai – nuo Leo. Žinojo – nieko gera neperskaitys. Gal ir tikrai juos siejo telepatinis ryšys: Brangioji, tai buvo paskutinis kartas.*¹²⁰

Mobiliuoju telefonu svarbias santykių problemas sprendžia ir kita romano veikėja Julija, elektroninėmis žinutėmis bandydama iškvosti iš Tado jo požiūrį į meilę bei aistrą: *bet vis tiek nusiuntė Tadaui žinutę: Kodėl meilę laikai blogiu?*¹²¹ Veikėja telefonu sprendžia svarbius dalykus, aiškinasi

¹¹⁸ Zygmunt Bauman, *Likvidi meilė*, Vilnius: Apostrofa, 2007, 114.

¹¹⁹ Wolfgang Welsh, *Mūsų postmodernioji modernybė*, Vilnius: Alma littera, 2004, 345.

¹²⁰ Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 323.

¹²¹ *Ten pat*, 204.

santykių problemas, nes taip paprasčiausia, patogiausia, greičiausia. Toks bendravimas jai nesukelia streso, perskaičius net ir nepatinkantį atsakymą, neprivalu nei teisintis, nei bereikalingai raudonuoti. Kaip perskaičiusi nepatinkančią Tado žinutę sako pati Julija: *ką į tai atsakyti? Nieko.*¹²² Virtualus bendravimas suteikia galimybę atsitraukti, nepatirti neigiamų emocijų. Tadas, būdamas kitame laido gale, nemato pašnekovės judesių, neseka jos kūno kalbos, negali demaskuoti melo.

Romano „Ragana ir lietus“ veikėja Viktorija atakuoja mylimąjį telefoniniais skambučiais, nes tai tampa vieninteliu būdu palaikyti su juo ryšį, nors ir per atstumą. Bendraujant telefonu asmuo jaučiasi saugesnis, drąsesnis, nes žino, kad pokalbiui pakrypus jam nepatinkančia linkme, jį galima nutraukti vienu mygtuko spustelėjimu. Veikėja tuo ir naudojasi: *vėl surinko numerį. Atsiliepė tas pats balsas. Ji mėšlungišku judesiu pakabino ragelį. Pakramčiusi lūpas paskambino trečią sykį.*¹²³

Toks bendravimas Viktorijai ne tik labai patogus, bet ir vienintelis galimas bendravimo su Pauliumi būdas: personažas stengiasi kuo greičiau atsiriboti nuo jį persekiojančios veikėjos, o tiesioginis jų bendravimas procesą tik apsunkintų. Šią niūrią prognozę iliustruoja romano pabaiga – vos tik susitikusi su Pauliumi, Viktorija pamiršta visas psichologės konsultacijas, savo nusistatymus būti stipria, protinga moterimi:

*Vika skubėjo potekomis. Pylė prakaitas. Tvinkčiojo smilkiniuose. [...] Trūko oro. Skaudėjo skrandį. Ji bandė pati sau padėti, įsivaizduodama, kad šitaip jaučiasi žmogus, vedamas į ešafotą. [...] Priėjusi Pauliaus namus veik alpo iš baimės.*¹²⁴

Bendraujant su Pauliumi tiesiogiai, Viktorijai neišvengiamai tenka prisiimti atsakomybę už savo poelgius bei žodžius, kas nėra paprasta, kai judviejų santykiai konfliktiški ir pilni įtampos. Be to, nuolat bendraujant virtualiai ir staiga panorus tokį bendravimą pakeisti tiesioginiu kontaktu, kyla problemų, nes komunikaciniai žmogaus gebėjimai nyksta.

Ryškiausias to pavyzdys – romano „Placebas“ veikėja Rita, kuri gyvena pasinėrusi į darbo rutiną ir telefoninių pokalbių pasaulį, kas lemia sunkią jos adaptaciją gyvenimo realybėje: tiek užmezgant santykius su naujais žmonėmis, tiek puoselėjant juos su artimaisiais. Veikėja kiekvieną dieną praleidžia savo darbo vietoje, atsisakydama atostogų, laisvalaikio su šeima. Toks jos pasirinkimas kyla ne vien iš noro padaryti stulbinamą karjerą, bet ir iš baimės, nes integruotis šiuolaikiškoje visuomenėje pusamžei moteriškai pernelyg sunku. Rita nekenčia vartotojiško gyvenimo būdo: ją erzina beprasmis švenčių maratonas, automobilių spūstys vakariniame Vilniuje, didieji prekybos centrai:

¹²² Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 204.

¹²³ Jurga Ivanauskaitė, *Ragana ir lietus*, Vilnius: Tyto Alba, 2002, 330.

¹²⁴ *Ten pat*, 332 – 333.

*Pastaruoju metu Rita erzino ir skaudino beveik viskas. Ypač – didieji prekybos centrai, nuolat pilni šurmilio, skubos ir netikro gyvenimo džiaugsmo. Ją vertė vėmti, žiūrint į visus tuos sumautus vartotojus, stumiančius vežimėlius [...].*¹²⁵

Dienomis veikėja atsitveria nuo šiuolaikinės visuomenės stora redakcijos, vakarais – savo kambario siena. Telefoniniai skambučiai lieka vienintelis būdas palaikyti ryšį su artimaisiais, nuo kurių Rita atsiriboja lygiai taip pat, kaip nuo ją skaudinančios vartotojiško gyvenimo kasdienybės. Kaip teigia Z. Baumanas: *vienatvė už uždarytą privataus kambario durų su ranka pasiekiamu mobiliuoju telefonu gali atrodyti ne tokia rizikinga ir saugesnė negu buvimas kartu su ten gyvenančiais.*¹²⁶

Didžiausią nepasitenkinimą veikėja patiria stebėdama reklamas, kuriose „garbinamas“ gražaus kūno kultas. Tas, kurio kūnas ne toks jaunas ar tobulas, koks vaizduojamas reklamose, patiria psichologinį spaudimą – taip jaučiasi ir Rita. Tokią negatyvią televizijos įtaką žmogaus savęs suvokimui J. Baudrillard prilygina egzorcizmui, o reklamą apibūdina kaip visų originalių kultūros formų degradaciją: *joje nėra gelmės, tai akimirksnio dalykas, akimirksniu pamirštas. Joje triumfuoja paviršiaus forma, mažiausias visų reikšmių vardiklis, nulinis prasmės laipsnis.*¹²⁷ Reklama laikoma beprasmiška, tačiau jos įtaka vartotojiškoje visuomenėje gyvenančiam žmogui vistiek išlieka labai didelė. Net ir suvokiant, kad reklama neatspindi realybės, vistiek bandoma ją sekant konstruoti savo elgesį, buitį, net kūną, kuris ryškioje televizijos šviesoje atrodo siaubingai netobulas. Toks sekimas reklama lemia tai, kad dažnas modernybės laikais gyvenantis asmuo nebesugeba susigyventi su savo kūnu.

1.7. Kūniškojo Aš malonumai ir kančios

Kiekvienas vos tik gimęs žmogus iki pat gyvenimo pabaigos įkalinamas kūno kalėjime. Suvokiant, kad kūniškasis pavidalas yra neatsiejama žmogaus dalis, belieka su juo susigyventi. Tačiau vieniems kūniškasis jų pavidalas tarnauja kaip malonumų šaltinis, kiti jį laiko kančių vieta:

*Asmens tapatumui labai svarbi kūniškoji dimensija – kiekvienas Aš yra įkūnytas. Turėti kūną – kiekvieno žmogaus privilegija arba pasmerkimas, nes jis yra tiek gerovės ir malonumo jausmų šaltinis, tiek ligų bei kančių vieta. Galima išskirti kelis kūno aspektus: išvaizdą, manieras, juslingumą bei kūnui taikomus režimus.*¹²⁸

¹²⁵ Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 149.

¹²⁶ Zygmunt Bauman, *Likvidi meilė*, Vilnius: Apostrofa, 2007, 114.

¹²⁷ Jean Baudrillard, *Simuliakrai ir simuliacija*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, 104.

¹²⁸ Anthony Giddens, *Modernybė ir asmens tapatumas*, Vilnius: Pradai, 2000, 76.

Vartotojiškoje visuomenėje gyvenantys individai savo kūno puoselėjimui skiria kur kas daugiau dėmesio, nei dvasiniam tobulėjimui. Kūno grožis tampa pagrindine vertybe, ypač moterims. Grožio samprata taip pat keičiasi, vis dažniau pasikliaujama plastine chirurgija, kuriamas dirbtinis grožis. Tuo tarpu natūralumas nebetenka vertės. Tai atsiskleidžia sekant „Placebas“ veikėjos Ritos naratyvą: visą gyvenimą ji žavisi būrėja Julija, kuri romane tampa dirbtinio grožio įsikūnijimu, vadinama platinine blondine. Ritos susižavėjimas Julija virsta savotiška meile:

*Rita Džiuliją tiesiog išimylėjo, svaigte svaigo nuo jos kalbų, pokštų, polėkių ir kitų dalykų, kurių sau leisti niekada nedrįsdavo. Toje meilėje nebuvo nė užuominos apie kokį kūnišką lesbinį geidulį, tik trauka, kurią pilka spalva jaučia vaivorykštei.*¹²⁹

Romano pabaigoje, nusivylusi geidžiamu vyru, Rita pasikeičia – iš pilkos moteriškės virsta gražuole. Šios jos metamorfozės įvyksta padedant daugybei savo srities specialistų: chirurgams, stomatologams, treneriams ir dietologams. Tačiau tikslą veikėja pasiekia – tampa pilnaverte šiuolaikinės visuomenės nare, neįsivaizduojančia savo gyvenimo be tarnavimo gražaus kūno bei jaunystės kultams. Nebūdama graži iš prigimties, Rita paverčia save gražia dirbtiniu būdu. Atsisakiusi natūralumo, veikėja jaučiasi laiminga, nes pritampa prie kitų vartotojiškos visuomenės narių, priima jų diktuojamas žaidimo taisykles.

Grožio sureikšminimas ryškus visoje J. Ivanauskaitės prozoje, kurioje itin didelis dėmesys skiriamas moterų išvaizdai. Visos rašytojos kuriamos veikėjos – išsiskiriančios iš minios, hiperseksualios, ekstravagantiškos:

*Ivanauskaitės kūryboje išorė, drabužiai, makiažas atstoja vidines moters savybes [...]. Kūnas nebėra duotybė, jis keičiamas keičiant aprangą, makiažą tarsi kaukė [...]. Ivanauskaitės herojės būna arba tobulai gražios, arba bjaurios; vidurio beveik nėra. Tačiau tiek vienos, tiek kitos jaučiasi nelaimingos ir svetimoms savo kūnui [...]. „Negražaus“, t.y. netelpančio į griežtus reklaminių grožio standartus, kūno negali mylėti nei pati moteris, nei juoba kiti: „negraži“ moteris nuo vaikystės yra pasmerkta vienatvei, neapykantai sau, saviškai [...].*¹³⁰

Sukurtiems personažams autorė perdavė ne tik savo teigiamą energiją, bet ir baimes. Viename interviu J. Ivanauskaitė yra sakiusi:

*Vaikystėje ir paauglystėje buvau labai uždara, nedrąsi, kompleksuota, kad ir ką dariau, visada ir visur tariausi esanti absoliučiai niekam tikusi. Dabar, laukdama atsiliepimų apie savo tekstus, tiesiog fiziškai, fiziologiškai jaučiu, kaip manyje pabunda ta baugšti, nė lašo savivertės neturinti mergytė.*¹³¹

¹²⁹ Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 23.

¹³⁰ Solveiga Daugirdaitė, *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, 186 – 187.

¹³¹ „Kūrybinė drąsa ir baimė: Jurga Ivanauskaitė,“ [http:// www.nemunas.lt](http://www.nemunas.lt).

Visos rašytojos sukurtos veikėjos neturi savivertės, nemato savo teigiamų savybių, jaučiasi negražios, nemyli savęs. Grožis tampa savotiška kauke, slepiančia vidines jų dramas. Kūnas lieka vienintelis, kurį jos dar pajėgia pačios formuoti, nes gyvenimo, ateities projektavimas joms yra neįveikiami iššūkiai.

Pati J. Ivanauskaitė savo pasirinktą kūniškumo apologiją apgynė, teigdama, kad:

*Žmogus visų pirma yra kūniška būtybė, mes gyvename daiktiškame pasaulyje, maitinamės materialiu maistu ir net sielą nuolat bandom paversti daiktiniu ar bent jau jausminiu dariniu – tekstu, paveikslu, muzika... Kada nors gal būsime vien tik sielos, tuomet mąstysim kaip sielos, jausim kaip sielos ir elgsimės, kaip dera sieloms.*¹³²

Nenuostabu, kad ir veikėjus vyrus J. Ivanauskaitė kuria ne ką prastesnius, nei moterys – veikėjos įsimyli tik išpūdingus vyrus, televizijos žvaigždes, dvasinius mokytojus, meilės objektu tampa net Jėzus („Ragana ir lietus“). Analizuojamų romanų personažai vyrai irgi vaizduojami gražūs:

*Paskui pasirodė aukštas kaubojiškos išvaizdos vyras su languotais flaneliniais marškiniais, aptemptais džinsais, brezentine prijuoste ir odine skrybėle. [...] Metęs pirmą žvilgsnį, pagalvotum – prieš save regi vyrą, kuriam tinka išjodinėti laukinius arklius.*¹³³ (Tadas);

*Tvirtas žandikaulis. Išraiškingi skruostikauliai. Smakras su duobute. [...] Brunetas tauriai žilstelėjusiais smilkiniais. Vyriškas, panašus į kažkurį Džeimsą Bondą, vieną iš tų, buvusių tarp Šono Konerio ir Pirso Brosnano.*¹³⁴ (Leonardas).

Veikėjas, apie kurio grožį nekalbama – Jis. Šis personažas vienintelis nėra geidžiamas ar mylimas jokios moters, jo naratyvas baigiamas destrukcija.

Patys veikėjai vyrai savo patrauklios išvaizdos neakcentuoja, jie kur kas labiau pastebi ir vertina moterų grožį. Leonardas bendrauja su pabrėžtinai gražiomis moterimis, net jo sekretorė Danutė – nepriekaištingų formų mergina. Jis, kol neįsimyli Julijos, liūdesiui išsklaidyti kviečiasi pas save ilgakojes Barbes, o moteris skirsto pagal jų išvaizdą į tas, kurioms tinka reklamuoti kvepalus (gražios) ir tas, kurios tegali reklamuoti indų ploviklį arba skalbimo miltelius (negražios). Nuolat akcentuojamas Julijos grožis, kas lemia nesuskaičiuojamą būrį moterį supančių gerbėjų. Peršasi išvada, kad tik labai graži moteris gali būti geidžiama ir mylima. Kalbant apie Ritą, pabrėžiama nepatraukli jos išvaizda, kas lemia, kad veikėja nemyli savęs, gyvena uždara gyvenimą ir vengia bendrauti su aplinkiniais, tuo labiau vyrais. Negražios moters vaikai taip pat pasmerkami – Ritos paauglė dukra, lyginant ją su bendraamžėmis, pati negražiausia, tai pastebi pati motina.

¹³² Dovilė Zelčiūtė, „Du krantai – kūnas ir siela. Pašnekesys su rašytoja Jurga Ivanauskaite“, <http://www.bernardinai.lt>.

¹³³ Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 325.

¹³⁴ *Ten pat*, 113 – 114.

Kurdama tokius komplikuočius moterų personažus, J. Ivanauskaitė ironizavo šiuolaikinėje visuomenėje vyraujančią gražaus kūno ir jaunystės kultą. Viename straipsnyje autorė pastebėjo, kad:

*Šiai visuomenei reikalingas jaunas žmogus. Reklamose jis vartoja šampūną, vitaminus ir visus kitus Gero Gyvenimo produktus. Vyresniems geriausiu atveju lieka vaistai nuo vidurių pūtimo. [...] Kai veidas nesiskiria nuo kaukės, atrodo, kad ir viduje tuščia. Juk plastinė operacija nepakeičia psichologinės būsenos, nei protas, nei siela neatsijaunina. Deja, manau, kad jaunystės manija Vakaruose ne tik nepraeis, atvirkščiai – stiprės. Todėl norėčiau atgimti kitam gyvenimui kur nors toliau nuo čia.*¹³⁵

Kritikuodama visuomenėje įsigalintą gražaus kūno kultą, rašytoja to priežastimi laikė vyrų formuojamus stereotipus. Kalbėdama apie Lietuvą, ji teigė, kad būtent vyrų nuomonė lemia moterų savo grožio supratimą, turi didžiulės įtakos jų savivertei:

*Čia sunku jaustis gera, gražia, patrauklia moterimi. Lietuviams, man atrodo, net nesame įdomios, jie nenori ar tingi mus pažinti, atskleisti, įminti. Kam tokiems dalykams gaišti laiką?! Tai savo ausimis girdėjau ne iš vieno garsaus vietos lovelaso. Moterys jiems – kaip sportas, žaidimas. Mūsų vyrai bendrauja pagal stereotipus, tad jei kyla kokių nors netikėtumų, neria į krūmus arba priima juos kaip tragediją.*¹³⁶

Neatitinkanti reklaminio grožio standartų moteris neretai jaučiasi nepilnaverte, nenusipelnančia meilės visuomenės nare. Toks neigiamas savo kūno traktavimas žeidžia individo psichologiją, susergama nervinio pobūdžio ligomis: anoreksija, bulimija, kurios pasireiškia tarsi savotiška kova su savo kūnu, stengiantis atsisakyti maisto ir taip nesąmoningai kūną „naikinant“. Tikslas – tobulą proporcijų figūrą, pamirštant, kad tobulos proporcijos kuriamos sekant sparčiai besikeičiančią mada. Tai, kas gražu vieną dieną, kitą jau gali būti atgyvena. Tačiau vartotojai gyvena šia diena, griebdami ir vartodami viską, kas pakliūna po ranka. Ateitis nėra projektuojama, ir tų projekcijų nebuvimo keliamas nesaugumo jausmas žaloja silpnesnių individų psichologiją.

Nei viena romanų veikėja nesijaučia patenkinta savo kūnu, kurį suvokia kaip netobulą, negražų, neatitinkantį vartotojiškoje visuomenėje dominuojančių standartų, kuomet grožis suvokiamas sekant žurnalų viršelių tendencijas.

Viktorija („Ragana ir lietus“), palikta mylimojo, nusikerpa plaukus, taip tarsi atsikratydama savo grožio, kuris buvo skirtas mylimam vyrui vilioti ir priminė jį. Nusikirpusi plaukus ir tapdama negražia, ji paniekina visuomenėje vyraujančius stereotipus. Dėl pasikeitusios, neatitinkančios reklaminio grožio standartų išvaizdos, veikėja aplinkinių laikoma marginalia asmenybe: diskrimi-

¹³⁵ Jolanta Miškinytė, „Jurga Ivanauskaitė: nenorom populiarė“, <http://www.bernardinai.lt>.

¹³⁶ *Ten pat.*

nuojama gatvėje, apšaukiama ragana troleibuse ir pan. Pajuoka personažę trikdo, bet tuo pačiu ji jaučiasi pranašesnė už beveidžius masinės visuomenės narius. Kalbėdama su psichologe veikėja išsitaria, kad tam tikrose tautose prieš išventinimą vienuolės nuskutamos plikai: Viktorija nesąmoningai tapatina save su jomis.

Sugebėjusi atsilaikyti prieš visuomenės spaudimą, Viktorija palūžta Pauliui pareiškus, kad veikėjos kūno jis daugiau nebetrokšta: *aš nebenoriu tavęs. Man būtų nemalonu šalia tavęs atsigtulti. Nepriversčiau savo kūno mylėti tavojo.*¹³⁷ Šie žodžiai tampa sprogstamuoju užtaisu, nes moters kūno paniekinimas Viktorijai kur kas skaudesnis, nei jos, kaip asmenybės, atstūmimas. Savo vertę veikėja matuoja pagal tai, ar vyrui atrodo patraukli ir yra geidžiama.

Julija („Placebas“) romane vaizduojama kaip gražuolė suvedžiotoja, tobulai atspindinti J. Kristevos apibūdinamą fatališką moterį: *ji niekada nepavargsta puoštis, dažytis, rengtis, ji visada susišukavusi ir provokuojanti ir tokia pat nepavargstamai „nepatikli“ ir nusivylusi.*¹³⁸ Spindinti išorė ir suskilęs, traumuotas vidinis pasaulis – tokia romane vaizduojama Julija. Būdama graži, veikėja vistiek nesijaučia patraukli:

*Kūnas nuo pat mažumės Julijai kėlė daugybę problemų, kol pagaliau ji išmoko su juo nebesitapatinti. Vaikystėje jis buvo per liesas, paauglystėje pasidarė pernelyg apkūnus, o jaunystėje, palyginti su [...] etalonais, išvis įgavo daugybę trūkumų.*¹³⁹

Pamilti savo išvaizdą veikėja išmoksta tik sulaukusi brandaus amžiaus ir suvokusi, kad nėra prasmės tapatintis su savo kūnu, nes žmogaus sielos grožis jo kūno linijose neatsispindi. Julija pasineria į dvasinio pasaulio puoselėjimą, rašo metafizinę Knygą, domisi magija, astrologija, metafizika. Tačiau pažintis su Tadu vėl paaštrina senas žaizdas, nes šis personažas ne tik nevertina veikėjos kaip asmenybės, bet netrokšta ir jos kūno. Julija tokį vyro elgesį priima labai skaudžiai: neišgirdama iš Angelo Sargo nė menkiausio įvertinimo, jokio padrašinančio žodelyčio ar lipšnesnio būdvardžio, ji *kiekvieną dieną jautėsi vis didesnė ir didesnė nevykėlė.*¹⁴⁰ Bandydama pasijusti geidžiama, veikėja užmezga intymius ryšius su kitais vyrais. Taip stengiamasi įrodyti sau, kad moteriškas žavesys vis dar veiksmingas, kūnas – patrauklus, keliantis priešingos lyties atstovams jaudulį. *Juk kad išsaugotume savimeilę, turime būti mylimi. [...] Savimeilė kuriama iš meilės, kurią mums siūlo kiti.*¹⁴¹ Nesijausdama mylima, Julija nesugeba patirti meilės nei sau, nei kitam žmogui, nei visam pasauliui.

¹³⁷ Jurga Ivanauskaitė, *Ragana ir lietus*, Vilnius: Tyto Alba, 2002, 349.

¹³⁸ Julia Kristeva, *Maišto prasmė ir beprasmybė*, Vilnius: Charibdė, 2003, 113.

¹³⁹ Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 135.

¹⁴⁰ *Ten pat*, 209.

¹⁴¹ Zygmunt Bauman, *Likvidi meilė*, Vilnius: Apostrofa, 2007, 141.

Savo kūno nemylė ir Rita („Placebas“), ji visiškai nesirūpina savo išvaizda, neinvestuodama nei laiko, nei lėšų į rūbus ar kosmetiką. Pasikeisti moterį priverčia tik susižavėjimas gražuoliu Leonardu, nes moteris supranta, kad šalia tokio patrauklaus vyro nebus vietos savimi nesirūpinančiai pusamžei moteriškai: *taip atsirado kontaktiniai lęšiai, pašviesinti ir stilingai pakirpti plaukai, inkvizicinės stomatologų invazijos, pratimai klubams, šlaunims.*¹⁴² Vėliau griebiamasi plastinių operacijų, reguliuojama mityba, valomas organizmas. Viename savo interviu, J. Ivanauskaitė atskleidė, kad šis romano skyrius yra ne jos tekstas, o :

*Reklamos, nurašytos iš įvairių moteriškų žurnalų. Kai skaitau žurnalus, tokie „inkliuzai“ mane erzina, ir jų tiek daug, primygtinai siūlančių magišką transformaciją, kad moteris ir pati būtų be priekaištų, ir, svarbiausia, patiktų vyrui.*¹⁴³

Paversdama savo veikėją tipiška visuomenėje vyraujančių stereotipų auka, rašytoja išjuokė pačią visuomenę, kuriančią tokius stereotipus. Juk tik tapusi gražia, priėmusi žaidimo taisykles, Rita jaučiasi esanti pilnavertė ir pilnateisė vartotojiškos visuomenės narė. Kūnas vartotojiškoje visuomenėje nebėra duotybė, o žmogaus valios produktas, kuris formuojamas tarsi meno kūrinys. Stimulą šiems Ritos pasikeitimams suteikia Leonardas, negailestingai kritikuodamas moters kūną. Kritika naikina veikėjos pasitikėjimą savimi, moteris savo kūną ima traktuoti neigiamai, ir tik pakeitusi savo išvaizdą, ji išsivaduoja iš pajuokos pančių.

Toks neigiamas savo kūno traktavimas sąlygoja modernybės laikais gilėjančią asmens tapatumo krizę, nes prisitaikyti prie supančios aplinkos reikia vis daugiau ir daugiau pastangų: *mes esame ne tokie, kokie esame, o tokie, kokius save padarome.*¹⁴⁴ Nesugebantis ar nenorintis prisitaikyti individas psichologiškai palaužiamas, todėl kiekvienas modernybės laikais gyvenantis žmogus stengiasi žūtbūt įtikti daugumos nuomonei. Prisitaikymas tampa savotišku skydu, apsaugančiu nuo pajuokos ir atstūmimo. Tai iliustruoja Ritos ir Julijos naratyvai („Placebas“). Rita, būdama negraži, pasikliauja plastine chirurgija ir kitais dirbtinio grožio kūrėjais, kol jos išvaizda kardinaliai pasikeičia. Ji tiki, kad pakeitusi išvaizdą, taps laimingesnė, verta geidžiamo vyro meilės. Julija, kuri jaunystėje taip pat nelaukė savęs gražuole, laikui bėgant ima rūpintis savo išvaizda, puoselėti grožį. Abi veikėjos pasiduoda suformuotiems stereotipams, kad išsivaduoti iš visuomenės spaudimo, jaustūsi pilnaverčiomis šios visuomenės narėmis.

Savo kūno projektavimas tampa aktyviu procesu, kurio pagrindinis tikslas – tapti vertingu

¹⁴² Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 317.

¹⁴³ Solveiga Daugirdaitė, „Vakaras su rašytoja Jurga Ivanauskaite“, <http://www.moterys.lt>.

¹⁴⁴ Anthony Giddens, *Modernybė ir asmens tapatumas*, Vilnius: Pradai, 2000, 100.

vartotojiškos visuomenės nariu ir pajusti iš to kylantį pasitenkinimą. Asmens tapatumo krizė kyla tada, kai individas nebesugeba suderinti dvasinio pasaulio su fiziniu savo pavidalu, nepajėgia tapatintis su savo kūnu ir jo kontroliuoti:

*Mūsų gyvenamoje žmogaus krizės epochoje visi tie pretenzingai saikingi kultūros siekiai, kuriais norima gydyti, atjauninti, auklėti, yra menki ir juokingi, net kenksmingi, jei siaubinga krizė pridengia ir dargi aptraukia kiautu mūsų neišmatuojamai aukštą rangą bei išdidumą.*¹⁴⁵

Kurdama gražių, tačiau nelaimingų, nemylimų ir nemokančių mylėti, vartotojiškos kasdienybės palaužtų moterų paveikslus, J. Ivanauskaitė savo romanuose iškilo tarsi dvasinių vertybių puoselėtoja. Jos romanuose gausu užslėptos kritikos, ironijos ir net cinizmo tiems, kurie paklūsta visuomenės spaudimui. Neveltui nei vienas, savo Aš išsižadėjęs jos romanų personažas nepatiria laimės, o yra sunaikinamas arba susinaikina pats. Kaip viename interviu sakė rašytoja:

*„Grožio“ ir „žvaigždžių“ TV fabrikai serijiniu būdu gamina čempionų realybės herojus. O po šia virtualia tikrove slepiasi kitokia būtis, kurioje klodų klodais guli žmogiškieji kentėjimai, skurdas, vargas, baimės ir bejėgiškumas.*¹⁴⁶

Būtent šie kentėjimai, vargas, baimės ir kitos ribinės situacijos išugdo dvasinio žmogaus pasaulio grožį, leidžia jam išgyventi gėrio ir grožio akimirkas, tobulėti. Deja, šios prabangos savo personažams J. Ivanauskaitė nesuteikė, dvasinis tobulėjimas jiems liko nepasiekiamas. Kur kas svarbiau už dvasinius dalykus tapo bet kokia kaina įsitvirtinti visuomenėje ir išlikti. Tai įmanoma padaryti tik sąmoningomis valios pastangomis, konstruojant savo asmenybę pagal visuomenėje tuo metu populiarius modelius.

1.8. Konstruktyvizmas ir šėtoniškumas – vartotojiškumo pasekmės

Nesuvokiant savo asmenybės kaip visumos, sunku užsibrėžti teisingus gyvenimo tikslus, optimistiškai projektuoti ateitį, pasirinkti tinkamus partnerius. Nusivylimas meile suvokiamas kaip lemtingas įvykis, nuo kurio priklauso ne tik individo laimė, bet ir gyvybė. Neatsitiktinai vienas analizuojamų romanų („Ragana ir lietus“) yra priskiriamas suicidinių kūrinių kategorijai, didaktinės romano pamokos labai įtaigios: *gyvenimo neįmanoma įprasminti erotine meile. Destruktyvi meilės galia akivaizdi. Alternatyva „arba“ (į meilę arba į savižudybę) išnyksta: erotinė meilė sutampa su mirtimi.*¹⁴⁷ Konstruojantys savo asmenybę ir tarpusavio santykius iš atskirų elementų, individai nesugeba

¹⁴⁵ Wolfgang Welsh, *Mūsų postmodernioji modernybė*, Vilnius: Alma littera, 2004, 56.

¹⁴⁶ Dalia Jazukevičiūtė, „Išėjusi Jurga“, [http:// www. veidas. lt](http://www.veidas.lt).

¹⁴⁷ Jūratė Baranova, „Mirties ir meilės sąsaja J. Ivanauskaitės kūryboje“, [http:// www. bernardinai. lt](http://www.bernardinai.lt).

suderinti kūniškosios ir dvasinės dimensijų, puola į kraštutinumus. Erotinis potraukis virsta mirties troškimu, visų veikėjų naratyvuose Erotas grumiasi su Tanatu:

*Erotas sieja, o Tanatas atsieja, atskiria. Tą puikiai rodo melancholija: ryšiai su kitu nutraukti, „aš“ atsiskiriu nuo pasaulio, užsisklendžiu savam liūdesy, nesikalbu, verkiu, nusižudau. [...] mirties potraukis yra labiausiai traukiantis.*¹⁴⁸

Individas, kurį geriausiai motyvuoja pagiežos ir destrukcijos mechanizmas, vadinamas šėtoniška asmenybe.

Šėtoniškumas – sąvoka, susidedanti iš daugybės dalių, kurių visoms būdinga neigiama konotacija. Šėtonišku gali būti vadinamas elgesys, charakteris ar kuris nors vienas žmogaus bruožas. Senovės Antikoje atsiradęs mitologinis Šėtono vaizdinys įkūnijo blogį, ir ši samprata išliko nepakitusi iki šiol. Net ir modernybės laikais šėtoniškumas suvokiamas kaip išskirtinė blogio išraiška. Tam tikri žmogaus būdo bruožai taip pat laikomi šėtoniškais, ryškiausi iš jų: pagieža aplinkiniam pasauliui, polinkis į destrukciją ir savidestrukciją, neapykanta bei keršto troškimas. Senajame Testamente Šėtonas savo veiklą pradeda tuo, kad *kategoriškai reikalauja teisingumo (užtarnautos bausmės kitiems forma)*.¹⁴⁹ Teisingumas vykdomas žiauriomis priemonėmis, pasitelkiant destrukcijos mechanizmą, kas yra visiškai priešinga krikščioniškajai teisingumo sampratai, kur teisingumas vykdomas atleidžiant ir gailintis nusidėjusiojo.

Šėtoniškų bruožų turinti asmenybė vadinama šėtoniška. Tai asmenybė, kurią valdo keršto troškimas ir pagieža visam supančiam pasauliui. Ji negailestinga aplinkiniams, reikalaujanti keršto ir nesugebanti atleisti. Toks asmuo nesugeba patirti meilės, neturi aiškios moralinių vertybių gradacijos, jam nepasiekiamas dvasinis tobulėjimas.

Šėtoniškai asmenybei svarbiausia patenkinti kūniškuosius poreikius, patirti malonumą. V. Kavolis šėtoniškuoju mechanizmu vadina vergavimą savo kūnui, biologinės prigimties ribotumui. Šėtoniškos asmenybės psichologiją jis vadina *talentingų vergų psichologija*,¹⁵⁰ kuriai būdingas pikta- valis negatyvizmas, griaunantis, destruktyvus požiūris į aplinkinį pasaulį ir save.

Šėtoniškos asmenybės sąvoka labai panaši į vartotojiškoje visuomenėje susiformavusią krizės asmenybės sampratą. Abi asmenybes vienija polinkis į destrukciją, galvojimas kūnu ir vartojant patiriamas malonumas. Vartojama viskas, pradedant daiktais, baigiant kitais žmonėmis, nes *žmones valdo troškimas viską imti, griebti, kimšti į skrandį, viskuo manipuluoti. Matyti, suprasti, išmokti – tai*

¹⁴⁸ Julia Kristeva, *Maišto prasmė ir beprasmybė*, Vilnius: Charibdė, 2003, 55.

¹⁴⁹ Vytautas Kavolis, *Kultūrinė psichologija*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, 131.

¹⁵⁰ *Ten pat*, 138.

*jų nedomina.*¹⁵¹ Tokiu požiūriu vadovaujasi beveik visi analizuojamų romanų veikėjai, savo pasakojimuose leidžiantys išsikeroti šėtoniškiems bruožams.

Viktorijos („Ragana ir lietus“) ir Julijos („Placebas“) šėtoniški bruožai atsiskleidžia jų polinkyje į savidestrukciją. Abi veikėjos nusižudo, nepajėgdamos susitaikyti su nelaimingai pasibaigusia meile. Jas vienija ir kitas šėtonišku laikomas bruožas: *Šėtonas egzistuoja tik savo viešpaties dėka. [...] Jis neturi savo paties potencijos, nepriklausomos egzistencijos.*¹⁵² Jis suvokia save kaip absoliutus tarnas. Tai būdinga ir šioms veikėjoms: abi perdėtai sureikšmina, „sudievina“ mylimus vyrus, suteikia jiems teisę lemti savo likimus.

Nuo vyrų valios priklauso ne tik jų laimės pojūtis, bet ir gyvenimo prasmė. Tokia meilė dėl liguisto partnerio sureikšminimo vadinama stabmeldiška:

*Kai žmogus nesugeba kūrybiškai atsiskleisti, todėl nejaučia savo tapatumo, savo „aiškumo“, jis linkęs „sudieinti“ mylimą asmenį. [...] Šiame procese jis išsižada savo jėgos jausmo ir, užuot atradęs, praranda save mylimajame. Kadangi paprastai joks asmuo negali ilgai gyventi pagal stabmeldiško garbintojo lūkesčius, neišvengiamai ateina nusivylimas.*¹⁵³

Veikėjų nusivylimas meile baigiasi destrukcija: Julija nusižudo; Viktorija sunaikina ne tik save, bet ir ją įskaudinusį vyrą.

Viktorija iš visų analizuojamų veikėjų turi didžiausią polinkį į šėtoniškumą. Tai atskleidžia ne tik jos savinaika romano pabaigoje, mylimojo sudievinimas, bet ir jaučiama neapykanta Pauliui, vėliau virstanti kerštu. Būtent keršto troškimas ir neapykanta laikomi esminiais šėtoniškos asmenybės bruožais, kurie dominuoja ir veikėjos naratyve. Kaip sako pati Viktorija: *nepykanta – labai stiprus jausmas. Kažkodėl visi tai užmiršta. Toks pat stiprus kaip ir meilė.*¹⁵⁴ Po nebesusikaičiuojamų bandymų susitaikyti su kunigu veikėjos neapykanta virsta keršto troškimu, kas taip pat būdinga šėtoniškajai asmenybei, siekiančiai teisingumo ir suvokiančiai jį kaip bausmę nusidėjusiajam. Pauliui skiriama pati didžiausia bausmė – mirtis.

Nuo kitų veikėjų Viktorija skiriasi ne tik šėtoniškais vadinamais vidiniais bruožais, bet ir savo išvaizda. Ji panaši į ragana, kuri Antikos mitologijoje, kaip ir Šėtonas, laikoma tamsiųjų jėgų skleidėja. Veikėja apšaukiama ragana troleibuse, jos butą padegęs buvęs meilužis taip pat linki jai supleškėti kaip raganai. Tačiau J. Ivanauskaitės, moderniuoju laikų rašytojos, romanuose ragana suvokiama kitaip, nei senuosiuose raštuose: *J. Ivanauskaitės moteris yra „ragana“ tik tiek, kiek reiškia socia-*

¹⁵¹ Jean Baudrillard, *Simuliakrai ir simuliacija*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, 85.

¹⁵² Vytautas Kavolis, *Kultūrinė psichologija*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, 136.

¹⁵³ Erichas Frommas, *Meilės menas*, Kaunas: Verba vera, 2004, 75.

¹⁵⁴ Jurga Ivanauskaitė, *Ragana ir lietus*, Vilnius: Tyto Alba, 2002, 123.

*liai pavojingą, marginalizuotą, konvencinei moralei nepaklūstančią, galbūt seksualiai kiek laisvesnę moterį, bet jau nebe deivę.*¹⁵⁵

Dėl dažno raganiškumo sąvokos vartojimo raganos etiketė buvo prilipusi ir pačiai rašytojai. V. Daujotytė yra pastebėjusi, kad *pačios Jurgos likime yra kažkas, ką bandome apibūdinti kaip išskirtines galias, raganiškas.*¹⁵⁶ Viename interviu paklausta, kas jai yra ragana, ką jai reiškia raganos personažas, J. Ivanauskaitė atsakė:

*Vienu metu raganomis tikrai domėjausi, tačiau ne pasakų personažais, o tomis kadais ant laužų degintomis nelaimėlėmis, kurios buvo tiesiog išmintingos, daugiau nei aplinkiniai matančios moterys. Ragana – regėti.*¹⁵⁷

Raganiškumas jos romanuose įkūnija marginalią, amoralią ir seksualiai laisvą asmenybę. Ragana nebelaikoma antgamtinė būtybė: taip galima vadinti kiekvieną moterį, kurios moteriškumas intensyviai, stipriai veikia.

Kiti personažai šėtoniški tiek, kiek yra laikomi vartotojiškos visuomenės atstovais. Kūniško pavidalo sureikšminimas, malonumų siekimas ir noras be perstojo vartoti būdingas Ritai, Leo, Jam, tačiau šie personažai nesunaikina savęs. Vienintelė Rita išgyvena neapykantos Leo jausmus, kentindama jam keršyti, bet kerštas nevirsta griaunančia jėga. Personažo Jo naratyvas baigiasi mirtimi, tačiau pats veikėjas mirties netrokšta, tiesiog vykdo Placebo atsiųstą įsakymą.

Tokioje visuomenėje išlieka tik sugebantys įsilieti į minią, prisitaikyti ir konstruoti savąjį. Aš remiantis stereotipiniais daugumos primetamais elgesio modeliais, asmenys. J. Ivanauskaitė savo romanuose tarsi pateikė skaitytojui vartotojiškos visuomenės ateities modelį, pranešdama, kad *pavieniai žmonės gali kurį laiką kovoti su Placebu, tačiau jie visada pralaimi. Masės jau valdomos, ir ateina nauja beveidės masės era, vartotojo su išplautomis smegenimis epocha.*¹⁵⁸

Modernybės laikais populiaria tampa konstruktyvizmo sąvoka, nes asmens identitetas ir savivoka nebėra tradiciškai paveldimi: kiekvienas individas pagal vidines išgales pats kuria, formuoja savo tapatumą: *modernybė akcentuoja gebėjimą save sukurti, modeliuoti, atsižvelgiant į situaciją, nuostatas ir skelbia nebebūtiną prisirišimą prie tradicijos, laiko, vietos ar reiškinių bei asmenų.*¹⁵⁹

Konstruktyvistinė asmenybė – tai sąmoningai save suvokiantis ir sąmoningai savo tapa-

¹⁵⁵ Solveiga Daugirdaitė, *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, 202.

¹⁵⁶ Viktorija Daujotytė, „Salomėja ir Jurga: likimo kūryba“, *Metai*, 2009, Nr. 4, 103.

¹⁵⁷ Solveiga Daugirdaitė, „Vakaras su rašytoja Jurga Ivanauskaite“, <http://www.moterys.lt>.

¹⁵⁸ Marijus Širvinskas, „Paralėlis tarp „Placebo“ ir Lietuvos valstybės“, <http://www.nemunas.lt>.

¹⁵⁹ „Tapatybės problema XX amžiaus lietuvių literatūroje“, *Vanda Juknaitė, Daina Julija Venskevičiūtė, Tapatybės problema Tomo Venclavos tekstuose*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008, 176.

tumą iš atskirų elementų konstruojantis žmogus. Toks asmuo suvokia savo asmenybę kaip minčių, jausmų ir kūno pojūčių visumą. Jis prisiima atsakomybę už savo asmenybės vientisumą ir laiko ją verte:

*Tapatybė modernybėje yra arba gali būti sąmoningai sukuriama, reflektuojant praeitį, modeliuojant dabartį ir orientuojantis į ateitį, kaip kryptingas asmens pasakojimas apie save. [...] Tai savęs, pageidaujamo savęs, trokštamo savęs sukūrimas ir pateikimas kitiems. Tai pastovus savęs perkūrimas ir modeliamas, remiantis asmeninėmis aspiracijomis, norais ir savęs įsivaizdavimu...*¹⁶⁰

Asmens tapatumas nėra baigtinis projektas – jis keičiamas ir permaštomas, atsižvelgiant į nuolat kintančias socialinio gyvenimo sąlygas. Individui, kuris sąmoningai konstruoja savo tapatumą, didelę įtaką daro ne tik jo pačio išgyvenimai bei potyriai, bet ir aplinkinio pasaulio modeliai:

*Neįmanoma patikimai savęs konstruoti izoliuotai nuo kitų bei nuo socialinių modelių, kurių pagrindu suformuojami arba nesuformuojami santykiai tarp žmonių. [...] tenka konstruoti save patį iš prieštarų patyrimo elementų (ontologinio nesaugumo būsenoje).*¹⁶¹

Dinamiškoje, permainingoje ir ontologiškai nestabilioje modernybės epochoje konstruoti savąjį Aš tampa sudėtinga. Tik psichologiškai stiprus asmuo tokioje situacijoje pajėgia išlikti ištikimas sau, išlaikyti asmenybės vientisumą.

Visos darbe aptariamose J. Ivanauskaitės romanų veikėjos nėra priskirtinos konstruktyvistinėms asmenybėms. Jos nesugeba sąmoningai kurti savęs, nesuvokia ir negeba apibrėžti savo tapatumo, yra psichologiškai silpnos. Veikėjos modeliuoja savo elgesį ir išvaizdą, remdamasis kitų suformuotais socialiniais modeliais. Nesugebėdamos tvirtai apibrėžti savo tapatumo, jos pasimeta tarp daugybės vartotojiškoje visuomenėje gajų stereotipų, nuo kurių yra priklausomos, nors ir nelaiko jų savo savastimi.

Moterys nesugeba sąmoningai konstruoti savo dvasinio pasaulio, neturi aiškios vertybių gradacijos. Savo tapatybės pagrindu jos laiko kūniškus potyrius. Pasak A. Giddenso, *nuolatinė kūno kontrolė yra svarbiausia priemonė asmens tapatumui palaikyti.*¹⁶² Nei viena romanų veikėja nesugeba kontroliuoti savo kūno poreikių, jos tampa savotiškomis savo kūno aukomis. Visos veikėjos tarnauja savo kūnui, nors joms atrodo atvirkščiai.

Julija nevertina savo kūniškosios dimensijos, laiko ją netobula: *tačiau, atrodo, iš tikrųjų savęs mylėti Julija taip ir neišmoko.*¹⁶³ Subrendusi ji ima vertinti ne tik kūno, bet ir sielos grožį,

¹⁶⁰ „Tapatybės problema XX amžiaus lietuvių literatūroje“, Vanda Juknaitė, *Daina Julija Venskevičiūtė, Tapatybės problema Tomo Venclovos tekstuose*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008, 157.

¹⁶¹ Vytautas Kavolis, *Kultūrinė psichologija*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, 105.

¹⁶² Anthony Giddens, *Modernybė ir asmens tapatumas*, Vilnius: Pradai, 2000, 80.

¹⁶³ Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 208.

atsigręžia į religiją, nors Dievas modernybės laikais nebelaikomas neginčijamu autoritetu. Jis nebeatlieka teisėjo vaidmens, nebeįkūnija visaapimančio teisingumo. Dievas tampa savotišku narkotiku, viena iš priklausomybės formų, kurios yra būtinos suskilusios tapatybės asmenybei. Tikėjimas tampa nešabloniškas, nes aukščiausias prioritetas skiriamas ne Bažnyčiai, su savo ritualais ir dogmomis, o abstrakčiai Dievo esybei, kurios negalima išprausti į materijos rėmus: *jei jau Jis yra – tai visur, o jei ne – tai niekur. Kaip Tomo evangelijoje Aukščiausiojo pasakytą: „Dievo karalystė yra tavo viduje. Ir aplink tave. Perlaužk medžio gabalėlį ir aš ten būsiu. Pakelk akmenį ir surask mane”*.¹⁶⁴

Julija susirūpina dvasiniu tobulėjimu (rašo Knygą, domisi magija, ezoterika, metafizika). Ji nesitapatina su savo kūnu, vis mažiau svarsto apie fizinį savo pavidalą, daugiau dėmesio skirdama vidiniam pasauliui. Žvelgdama į žaviai besišypsantią televizoriaus ekrane būrėją, veikia savęs neatpažįsta:

*Ji nebesitapatino su besišypsanti burtininke, kuri vis atsidurdavo moterų žurnalų viršeliuose, o išvydus tą kitą, išorinę, Juliją televizoriaus ekrane, kankindavosi, lyg matytų brokuotą visai pakenčiamo originalo kopiją. [...] Atrodė, kad net veidrodžio atspindyje stovi absoliučiai svetima būtybė, kurios Julija nepažįsta ir nenori pažinti.*¹⁶⁵

Tai rodo jos asmenybės suskilimą, nes personažė nesugeba savęs priimti tokios, kokia ji yra. Veikėja tarsi padalija save į dvi dalis: visų matomą ir slaptą. Ši asmenybės susidvejinimą patvirtina Julijos žodžiai, kad: *turėdama vyriškąjį pavidalą, būtų tapusi kunigu. Tada, niekieno nevaržoma, netgi skatinama, bandytų artėti prie abstrakcijos, vis dar vadinamos Dievu.*¹⁶⁶

Ji nelaiko savastimi ne tik savo kūno, bet ir lyties, įsivaizduoja save vyro pavidale. Ji nevertina moteriškumo, moters kūno, matydama jame daugybę trūkumų. Iš to kyla jos pasibjaurėjimas lesbiniiais santykiais. Personažė bjaurisi ne tik moters kūnu, bet ir vidinėmis savybėmis. Julija neturi draugių, nepasitiki moterimis, laikydama visas moteriškos giminės atstoves neištikimomis ir piktavaliomis: *Julija galėjo lažintis, kad moterys tarpusavyje iš tiesų nėra draugiškos, jos nenuoširdžios, nesolidarios, netgi atvirksčiai – pavydžios, pagiežingos, piktavališkos intrigantės.*¹⁶⁷ Neapkęsdama moterų, Julija negali deramai mylėti ir savęs, nes pati yra moteris.

Pasinėrusi į dvasinio pasaulio reikalus, personažė po truputį tolsta nuo gražaus kūno ir jaunystės kulto, atrasdama vis naujus autoritetus. Ji tariasi esanti beveik laiminga, savo būseną apibū-

¹⁶⁴ Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 315 – 316.

¹⁶⁵ *Ten pat*, 135.

¹⁶⁶ *Ten pat*, 73 – 74.

¹⁶⁷ *Ten pat*, 74.

dina tauriais žodžiais: ramybė, harmonija, pusiausvyra. Nors pati pripažįsta, kad: *gal tai buvo tik vaidmenys, kuriais įtikėjo, slėpdamasi nuo gilios melancholijos ir egzistencinio nerimo.*¹⁶⁸ Tačiau tariamas ramybės ir harmonijos laikotarpis trunka neilgai – pažintis su Tadu visas moters baimes gražina aki-mirksniu. Personažė sutinka asmenį, tobulai atitinkantį jos dvasinį idealą, įkūnijantį jos pačios puose-lėjamas idėjas, tačiau, kaip ir ji, nemokantį mylėti. Kaip sako J. Kristeva:

*Kai aš įsimyliu ką nors, tai įsimyliu todėl, kad kad kitas žmogus atitinka mano narcistinį poreikį [...]. O sykiu tas kitas asmuo atitinka ir pačius ambicingiausius mano projektus, mano idealus, tai, kas labiau-siai sublimuota.*¹⁶⁹

Pati siekdama nutolti nuo paviršutiniško vartotojiškos visuomenės gyvenimo būdo, ji žavisi Tado svajonėmis, siekiančiomis toliau, nei eilinio vartotojo norai. Tado atsiribojimas nuo besai-kio malonumų vaikymosi ir bandymai priartėti prie mistinio angelų pasaulio primena Julijai jos pačios svarstymus apie Dievo būtį, kunigo pašaukimą. Tačiau modernybė yra palietusi ir Tada: po šventumo aureole slepiasi žmogus, kaip ir Julija nepajėgiantis konstruoti savo tapatumo, nesugebantis patirti meilės. Nepatirdamas meilės, jis nesugeba jos suteikti ir šalia esančiam žmogui.

Nemylėdama pati savęs, Julija priima Tado sakomą kritiką ir ja vadovaujasi, taip po truputį naikindama save. Atstumto žmogaus reakcija J. Kristeva lygina su gedėjimu ko nors netekus:

*Ši reakcija – tai melancholija ir depresija. Užuoat keršijęs savo meilės objektui, toks asmuo keršija pats sau: esu niekam tikęs, nes kitas menęs nemyli. Tai gali baigtis net savižudybe. Nužudau ne tą, kuris manęs nemyli, bet pats save.*¹⁷⁰

Toks elgesys būdingas Julijai – palikta Tado, ji nebando kerštauti, o nubaudžia pati save, pasirinkdama mirtį.

Viktorija elgiasi priešingai – susikoncentruoja ties kūniškuoju savo pavidalu, tuo tarpu dvasinis tobulėjimas jai nepasiekiamas. Norėdama save nubauti, veikėja baudžia savo kūną: kerpasi plaukus, daug rūko, ketina nusižudyti. Ji visai nesirūpina, kaip išgydyti sielą, o jos vaikščiojimas pas psichologę tėra būdas sąžinei nuraminti. Nesuvokiant savo asmenybės kaip nedalomos visumos, kyla daugybė psichologinių problemų, kurias išspręsti, gyvenant modernybės laikais, tampa labai sunku. Neišspręstos problemos niekur nedingsta, o po truputį iš vidaus naikina ir taip silpną individą, kol galutinai jį sužlugdo. Tačiau Viktorija neapsiriboja kerštu sau, ji kerštuoja ir ją palikusiam vyrui.

Vienintelė Rita savo dvasinį skausmą paverčia pozityvia energija, pasitarnaujančia jos

¹⁶⁸ Jurga Ivanauskaitė, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003, 73.

¹⁶⁹ Ger Groot, „Dvi sielos“, *Ger Groot, Pašnekesys su Julia Kristeva*, Vilnius: Aidai, 2004, 85.

¹⁷⁰ *Ten pat*, 87.

savikūrai. Tačiau, kaip ir kitos veikėjos, ji nemyli savo kūno, nesugeba užmegzti artimų santykių su šeimos nariais, virtualų bendravimą vertina labiau, nei tiesioginius ryšius. Palikta Leo, kaip ir kitos personažės palūžta, bet sugeba atsitiesti ir toliau sėkmingai konstruoja savo ateitį.

Kurdama ironišką vartotojiškos visuomenės modelį, J. Ivanauskaitė tarsi įrašė romanų tekstuose savo pačios laisvės idėjas. Paklausta, kaip supranta laisvę, rašytoja atsakė: *tai sugebėjimas išstumti iš savęs vidinį cenzorių, [...] niekada niekam netarnauti – nei madai, nei laiko ar politikos reikalavimams, nei religinėms dogmoms ar visuomenės primetamiems tabu.*¹⁷¹

Pati gyvendama laisvės idėjomis, J. Ivanauskaitė kūrė visuomenės madų suvaržytus, kompleksuotus veikėjus, tarsi savotiškus priekaištus šiuolaikinei, moderniai visuomenei, kurios vartotojiškas mechanizmas geba sužlugdyti net ir labai stiprią asmenybę.

Kaip yra sakiusi pati autorė, dalis personažų įkūnija ne abstrakčias, o jos pačios idėjas, virsta savotiškais rašytojos idėjų atspindžiais: *dalį manęs yra kiekviename personaže, šito neišvengsi. Ilgai, kokius 10 metų, rašymas man buvo savotiška psichoanalizė, būdas išsilaisvinti iš tam tikrų savo baimių, problemų ar manijų.*¹⁷² Taigi, J. Ivanauskaitės romanus galima vadinti ir asmenybės dramos išraiškomis, ir savotiškomis gyvenamojo laiko antiutopijomis.

¹⁷¹ Viktorija Daujotytė, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001, 736.

¹⁷² Solveiga Daugirdaitė, „Vakaras su rašytoja Jurga Ivanauskaite“, [http:// www. moterys.lt](http://www.moterys.lt).

Išvados

Jurga Ivanauskaitė kūrė romanus, kuriuose dominuoja moteriška problematika, pasaulis matomas iš moters perspektyvos. Savo kūrinuose rašytoja gvildeno moters savimonės, tapatumo bei individualumo problemas. Darbe analizuojamuose romanuose „Ragana ir lietus“ (1993) bei „Placebas“ (2003) nuo šios tradicijos taip pat nenutolstama: pagrindinės romanų veikėjos – moterys. Jos visos panašios: ekstravagantiškos, individualistės, nemokančios mylėti, todėl patiriančios nusivylimą. Tuo tarpu vyrai romanuose tėra antraeiliai veikėjai, jų funkcija – padėti atskleisti moterų vidinį pasaulį.

Šiuose romanuose rašytoja atidavė duoklę populiariajai prozai: didelis dėmesys skiriamas vartotojiškos visuomenės aprašymui, parodomas neigiamas gyvenimo šiuolaikinėje visuomenėje poveikis žmogui. Modernybės laikais gyvenantys individai patiria daugybę socialinių bei psichologinių krizių, kurias lemia dinamiška gyvenimo stilių kaita.

Visuotinės krizės epochoje gyvenantys asmenys, pasak V. Kavolio, vadinami krizės asmenybėmis. Tai asmenybės, nesugebančios suvokti ir išreikšti savo tapatumo, svyruojančios tarp daugybės pasirinkimų ir kraštutinių, linkusios į savinaiką bei destrukciją. Analizuojamų romanų veikėjai nelaiko savojo Aš nedaloma minčių, jausmų ir kūno pojūčių visuma, nesugeba sąmoningai konstruoti asmens tapatumo, yra psichologiškai silpni. Jie visi priskiriami krizės asmenybėms, nes veikia vartotojiškoje aplinkoje, jos siūlomus gyvenimo modelius nesipriešindami laiko savo savastimi. Tokioje visuomenėje vartojama viskas: daiktai ir kiti žmonės, stengiantis patirti kuo didesnę malonumą ir stiprias emocijas. Tačiau emocijų, norint patirti malonumą, kas kartą reikia vis stipresnių. Jos intensyvinamos tol, kol veikėjų veiksmai peržengia normalumo ribas, ima griauti jų likimus: susiduriama su DADHA mechanizmu.

Prisitaikyti prie sparčiai besikeičiančio gyvenimo tempo nėra lengva, nes kiekvieną kartą tenka permąstyti vertybių sistemą, iš naujo formuoti asmens tapatumą. Nuolatinis atsinaujinimas ir prisitaikymas prie kintančių sąlygų tampa sudėtingu uždaviniu, tai padaryti pavyksta ne kiekvienam. Nesugebėję adaptuotis asmenys, tarsi netiksliai veikiančios didžiulio mechanizmo detalės, išmetami į vartotojiškos visuomenės užribį. Visiems romanų veikėjams taikomas kuris nors vienas iš tvarkos palaikymo visuomenėje mechanizmų: *terapija* arba *naikinimas*. Terapija taikoma „Placebas“ veikėjai Ritai, kuri tampa neatsiejama masinės visuomenės dalimi. Naikinimas paplitęs labiau, nei terapija: Viktorija („Ragana ir lietus“) ir Julija („Placebas“) nusižudo, Paulius („Ragana ir lietus“) ir Jis („Placebas“) sunaikinami kitų. Vienintelis Tadas („Placebas“) atsiskiria nuo modernios visuomenės, todėl toje visuomenėje naudojami mechanizmai jo nepaliečia.

Romanų personažai nėra eilinės asmenybės, J. Ivanauskaitės veikėjų pasaulis – visuomenės elitas, kuriam priklauso tik labai gražūs, intelektualūs, sąmojingi, turtingi, žymūs asmenys. Gražios ne tik veikėjos moterys, bet ir vyrų personažai. Tačiau po tokia ekstravagantiška išvaizda slepiasi daugybė baimių, kompleksų, polinkis į savinaiką.

Kūno ir sielos disharmonija analizuojamuose J. Ivanauskaitės romanuose pasiekia kraštutinumus. Nei vienas jos kuriamas personažas nepatiria laimės, daugelio pasakojimai baigiami destrukcija ar savidestrukcija. Tačiau net ir mirtis vaizduojama nenatūraliai, pompastiškai: Viktorija („Ragana ir lietus“) skambant popmuzikos šlageriui griebia mylimojo vairuojamam automobiliui už vairo, kuris nuskrieja nuo aukšto skardžio ir užsiliepsnoja. Julija („Placebas“) nusišauna mažo kalibro pistoletu, atsisėdusi minkštame savo fotelyje, apsilvilkusi įspūdinga raudona suknele. Slaptos organizacijos narys Jis išgeria nuodų piliulę sėdėdamas savo prabangiame automobilyje ir grožėdamasis Vilniaus panorama.

Savižudybė J. Ivanauskaitės romanuose – moterų privilegija. Vyrų personažai nėra linkę į kraštutinumus, savinaiką. Vienintelis veikėjas Jis nusižudo, tačiau daro tai ne savo noru, o vykdydamas įsakymą. Veikėjai vyrai romanuose vaizduojami psichologiškai stipresni, turintys galią griauti silpnų ir pažeidžiamų moterų likimus.

Nemokėjimas mylėti tampa skaudžia visų romanų veikėjų problema, nes neteisingai patiriami jausmai įgyja griovimo galią. Meilė painiojama su nebrandžiomis jausmų formomis, „meilės pakaitalais“: įsimylėjimu, sadistiška ar mazochistine, užvaldančia, stabmeldiška, sentimentalia meile, brandūs santykiai iškeičiami į atsitiktinius, žaidžiama jausmais. Iš visų meilės rūšių pernelyg sureikšminama erotinė meilė, tuo tarpu meilė sau, Dievui, motiniška ar broliška meilė nevertinamos. Nei viena veikėja nepajėgia atskirti meilės nuo geismo, vyrų aistra klaidingai traktuojama kaip meilės išraiška, todėl neišvengiamai patiriamas nusivylimas. Romanų personažai, kaip ir būdinga krizės asmenybėms, nesistengia užmegzti brandžių santykių, visą energiją skiria naujų geismo objektų paieškai ir aistros tenkinimui.

Modernioje visuomenėje santykiai kuriami nesistengiant pažinti partnerio, egoistiškai siekiant patirti malonumą. Populiariu bendravimo būdu tampa virtualus bendravimas per atstumą, tai lemia trūkinėjančius veikėjų tarpusavio ryšius, nes komunikaciniai gebėjimai nyksta.

Vartotojiškas gyvenimo būdas suvokiamas kaip pagrindinis visų veikėjų kompleksų kaltininkas. Vartotojiškas gyvenimas lemia vertybių degradaciją, nesugebėjimą patirti stiprių jausmų, meilės. Labiausiai tokioje visuomenėje žalojamos moterys, kurios nėra pajėgios atsispirti vyraujančiam madai, konstruoja savo gyvenimus, sekdamos žiniasklaidos aktualijomis.

Žinant, kad meilė yra moteriškosios prigimties esmė, nesugebėjimas jos patirti tampa sprogstamuoju užtaisų, sunaikinančiu ne tik veikėjų individualumą, asmens tapatumą, bet ir gyvenimą.

Santrauka

Krizės asmenybės atspindžiai Jurgos Ivanauskaitės romanuose „Ragana ir lietus“ ir „Placebas“

Darbe pateikiama dviejų vienos žymiausių lietuvių populiariosios bei postmoderniosios prozos rašytojos Jurgos Ivanauskaitės romanų „Ragana ir lietus“ (1993) ir „Placebas“ (2002) analizė pasirinktu aspektu. Romanai pasirinkti dėl pagrindinių veikėjų panašumų: jas jungia gyvenimo istorijos, patiriamos meilės jausmas, gyvenimas modernybės laikais, vartotojiškoje visuomenėje. Darbe analizuojamos trys veikėjos: Viktorija („Ragana ir lietus“), Rita ir Julija („Placebas“). Akcentuojamos sąsajos tarp šių veikėjų nesugebėjimo patirti meilės, jos painiojimas su daugybe nebrandžių meilės formų: mazochistine, sadistiška, erotine, užvaldančia, stabmeldiška.

Darbe keliami problema: *Kas lemia veikėjų nesugebėjimą mylėti J. Ivanauskaitės romanuose?*

Svarbiausiu meilės jausmo degradacijos veiksmu, lemiančiu individo negebėjimą patirti meilės bei užmegzti su kitais asmenimis brandžių tarpusavio santykių, laikomas gyvenimas vartotojiškoje visuomenėje, kurioje vertybių skalė yra suardyta. Tiek vyrai, tiek moterys šiuolaikinėje visuomenėje, kurioje vyrauja jaunystės ir gražaus kūno kultai, neišvengiamai išgyvena asmens tapatumo krizę. Remiantis Vytautu Kavoliu, juos galima vadinti krizės asmenybėmis, šios sąvokos aiškinimas dominuoja visame darbe. Tai asmenybė, nesugebanti sąmoningai konstruoti savo tapatumo, svyruojanti tarp daugybės pasirinkimų ir kraštutinumų, linkusi į savinaiką ir destrukciją.

Nesugebėjimas patirti meilės tampa sprogstamuoju užtaisų, sunaikinančiu ne tik veikėjų individualumą bei asmens tapatumą, bet ir gyvenimą.

Reikšminiai žodžiai: moteris, meilė, vertybės, krizės asmenybė, vartotojiška visuomenė, modernybė, destrukcija.

Summary

Reflections of a Critical Personality in the Novels „Ragana ir lietus” (“The Witch and the Rain”) and „Placebas” (“Placebo”) by Jurga Ivanauskaitė

The thesis provides for an analysis from certain point of view of two novels, “The Witch and the Rain” (1993) and “Placebo” (2002), written by Jurga Ivanauskaitė, one of the best-known Lithuanian authors of popular and post-modern prose. The novels were chosen due to the similarity of their key characters: they are united by the histories of their life, the feeling of love they are experiencing, life in the modern times, in the consumer society. Three characters are analysed: Viktorija (“The Witch and the Rain”), Rita and Julija (“Placebo”). The links between the characters with regard to their inability to feel love are emphasized, they are muddled up with many immature forms of love: masochistic, sadistic, erotic, overwhelming, and idolatrous.

The problem raised in the thesis is as follows: *What has determined the inability of the characters to love in the novels by J. Ivanauskaitė?*

Life in the consumer society, the scale of values in which is tattered, is the key factor of degradation of the feeling of love that determines the inability of an individual to feel love and enter into mature relations with other persons. Both men and women in the modern society, where youth and the cult of a beautiful body predominate, are inevitably experiencing the identity crisis. According to Vytautas Kavolis, they can be called crisis personalities, and the explanation of this concept predominates in the entire thesis. This is a person unable to consciously construe his/her identity, hesitating among multiple choices and extremities, and prone to self-subversion and destruction.

Inability to feel love becomes an exploding charge that destroys both, individuality and identity of the characters and their life.

Keywords: woman, love, values, crisis personality, consumer society, modernity, destruction.

Literatūra

1. Baranova, Jūratė, „Mirties ir meilės sąsajos Jurgos Ivanauskaitės kūryboje“, <http://www.bernardinai.lt>.
2. Baudrillard, Jean, *Simuliakrai ir simuliacija*, Vilnius: Baltos lankos, 2002. 187 p.
3. Bauman, Zygmunt, *Likvidi meilė*, Vilnius: Apostrofa, 2007. 267 p.
4. *Bendravimo psichologija*, vadovėlis, Kaunas: Technologija, 2001. 226 p.
5. Berger, Peter, Luckman, Thomas, *Socialinės tikrovės konstravimas*, Vilnius: Pradai, 1999. 263 p.
6. Beresnevičius, Gintaras, „Placebas“, <http://www.rašyk.lt>.
7. Daujotytė, Viktorija, *Moters dalis ir dalia*, Vilnius: Vaga, 1992. 309 p.
8. Daujotytė, Viktorija, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001. 853 p.
9. Daujotytė, Viktorija, „Salomėja ir Jurga: likimo kūryba“, *Metai*, 2009. Nr. 4.
10. Daugirdaitė, Solveiga, *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000. 240 p.
11. Daugirdaitė, Solveiga, „Vakaras su rašytoja Jurga Ivanauskaite“, <http://www.moterys.lt>.
12. Fromm, Erich, *Meilės menas*, Kaunas: Verba vera, 2004. 102 p.
13. Giddens, Anthony, *Modernybė ir asmens tapatumas*, Vilnius: Pradai, 2000. 314 p.
14. Grigaitis, Mindaugas, „Placebas“, <http://www.rašyk.lt>.
15. Groot, Ger, *Dvi sielos*, Vilnius: Aidai, 2004. 323 p.
16. Ivanauskaitė, Jurga, *Ragana ir lietus*, Vilnius: Tyto Alba, 2002. 351p.
17. Ivanauskaitė, Jurga, *Placebas*, Vilnius: Tyto Alba, 2003. 386 p.
18. Ivanauskaitė, Jurga, „NUOSPRENDIS“, <http://www.tekstai.lt>.
19. Jazukevičiūtė, Dalia, „Išėjusi Jurga“, <http://www.veidas.lt>.
20. Kavolis, Vytautas, *Kultūrinė psichologija*, Vilnius: Baltos lankos, 1995. 207 p.
21. Kmita, Rimantas, „Placebas“, <http://www.filosofija.ktu.lt>.
22. Kristeva, Julia, *Maišto prasmė ir beprasmybė*, Vilnius: Charibdė, 2003. 248 p.
23. „Kūrybinė drąsa ir baimė: Jurga Ivanauskaitė“, <http://www.nemunas.lt>.
24. Mazzarella, Merete, *Neištikimybės vilionė*, Vilnius: Spindulys, 2006. 395 p.
25. Miškinytė, Jolanta, „Jurga Ivanauskaitė: nenorom populiarai“, <http://www.bernardinai.lt>.
26. Pilipauskaitė, Vitalija, „Žurnalistinis romanas: tarp pseudobiografijos ir autoterapijos“, <http://www.tekstai.lt>.
27. Prophet, Elizabeth Clare, *Giminingos sielos ir liepsnos dvynės*, Kaunas: Angelo šviesa. 2001.

28. Širvinskas, Marijus, „Paralėlės tarp „Placebo“ ir Lietuvos valstybės“, [http:// www.nemunas.lt](http://www.nemunas.lt).
29. Tamošaitis, Regimantas, „Populiariosios literatūros suvešėjimas“, [http:// www. tekstai.lt](http://www.tekstai.lt).
30. *Tapatybės problema XX amžiaus lietuvių literatūroje*, mokslinių straipsnių rinkinys, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008. 206 p.
31. Vazbutaitė, Jolanta, „Apie ilgesį – J. Ivanauskaitė“, [http:// www. mano.zebra.lt](http://www.mano.zebra.lt).
32. Welsh, Wolfgang, *Mūsų postmodernioji modernybė*, Vilnius: Alma littera, 2004. 504 p.
33. Zelčiūtė, Dovilė, „Du krantai – kūnas ir siela. Pašnekesys su rašytoja Jurga Ivanauskaite“, [http:// www. bernardinai.lt](http://www.bernardinai.lt).